

Gebeliği Kalıcı Olarak Engellemenin Fıkhî Yönüne Dair Bir İnceleme*

Ahmed B. Fehd B. Humeyyin El-FEHD**

Çev. Mehmet Ali YARGI***

GİRİŞ

Hamd, âlemlerin rabbi Allah'a mahsustur. Allah güvenilir peygamberine, ashabına ve (onlara) uyanlara salât ve selam etsin.

Şüphesiz Allah Teâlâ mahlukâtı yaratmış, onları yoktan var etmiş ve onlara verdiği nimetlerden biri olarak hayatlarını çocuklarıyla süslemiştir. Bu sebeple Allah'ın çocuk sahibi yapmadığı kimselerin yine Allah'ın muvaffak kılmasıyla tedavi olmak ve çocuk sahibi olmalarını sağlayacak yöntemler bulmak için çırpındıklarını görürüz. Fakat diğer taraftan bazı kimseler ise kendilerine Allah dilediği kadar çocuk lütfettikten sonra, ister kadın ister erkek tarafında olsun, üremelerini durduracak yöntemlere başvurumaktadırlar. Üremenin durdurulması için kadının ve erkeğin her birine özgü yöntemler bulunmakta, bu yollar uygulandığında üreme de durmaktadır. Ben de bu konuyu araştırmak, fıkhî açıdan ele almak, gebeliği önlemeyi ve metotlarını ayrıntılı olarak incelemek istedim. Başlığımı da "Gebeliği Kalıcı Olarak Engellemenin Fıkhî Yönü" koydum. Kudreti yüce Allah'tan yardım etmesini ve doğru sonuçlara ulaştırmasını dilerim.

Konunun Önemi ve Tercih Etme Sebeplerim:

Konunun önemini gösteren ve araştırmada tercih etmemin başlıca sebepleri şunlardır:

* Kaynak: "el-Men' u' d-dâim li'l-haml: Dirâse fıkhiyye", *Mecelletü'l-Cem' iyyeti'l-Fıkhiyyeti's-Suûdiyye*, sy. 30, Rebîu'l-evvel, Riyad 1437/2015-2016, s. 519-566.

Tercümede cümlelerin doğru anlaşılması için metinde geçmeyen az sayıda bazı küçük ilaveler parantez içinde verilmiş ve yanına (*) işareti konulmuştur. İhtiyaç duyulan birkaç yerde küçük açıklamalar dipnota eklenmiştir (mütercim).

** Yrd. Doç. Dr. Riyad İmam Muhammed b. Suud İslâm Üniversitesi, Şeriat Fakültesi, Fıkıh Bölümü Öğretim Üyesi.

*** Doç. Dr. Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, İslam Hukuku Anabilim Dalı Öğretim Üyesi.

Zamanımızda insanlar arasında kalıcı şekilde gebeliği engelleme ya Allah'ın lütfettiği çocuklarla yetinilerek ya da bunu gerekli kılan bir hastalık sebebiyle doktor tavsiyesine binâen çokça yapılmaktadır.

Gebeliği engelleyici yöntemlerin uygulanması geçmiş zamanlarda da bulunmakla birlikte günümüzde yeni yöntemler ortaya çıkmıştır. Bu da yeni yöntemlerin incelenmesini, anlaşılmasını ve hükmünün beyan edilmesini gerektirmektedir.

Bu konuyu fikhî açıdan her yönüyle araştıran müstakil bir araştırmamanın bulunduğunu tespit edemedim, hâlbuki onun şer'î delillere, naslara ve mer'î kurallara uygun olarak araştırılması, hakikatinin beyan edilmesi ve fikhî hükmünün tespit edilmesi gerekmektedir.

Araştırmanın Hedefleri:

Bu araştırma ile gebeliği kalıcı olarak engellemenin hakikati ve yöntemlerinin açıklanması, konuya ilişkin fikhî hükümler beyan edilerek fikhî açıdan incelenmesi; böylece her geçen gün yenilenen tıbbî bir konuyu araştırarak ve yeterli derecede fikhî açıdan inceleyerek fıkıh kültürümüze katkı sağlamak hedeflenmektedir.

Araştırmanın Metodu:

Allah'ın yardımıyla konuyu yazarken şu metodu takip ettim:

1. Hükmünü beyan etmeden önce araştırmak istenilen konuyu doğru bir şekilde tasvir etmeye çalıştım.
2. Eğer mesele ittifak edilen bir meseleyse hükmünü deliliyle birlikte zikrettim, ittifak edildiğini de muteber kaynaklardan gösterdim.
3. Eğer mesele ihtilaf edilen bir meseleyse şu metodu takip ettim:
 - a. Meselelerin bazı yönlerinde ihtilaf edilmiş, bazı yönlerinde ise ittifak edilmişse ihtilaf edilen noktayı ortaya koydum.
 - b. Konu hakkındaki farklı görüşleri ve hangi görüşün kime ait olduğunu zikrettim. İhtilafları sunarken fikhî yönelişlere göre (mezheplere*) yapmaya dikkat ettim.
 - c. Her meselede farklı görüşleri zikrederken dört mezhebin tarihî açıdan oluşum sırasına göre zikretmeye dikkat ettim.
 - d. Tespit edebildiğim Selef-i Sâlihînin görüşlerini zikretmeye özen göstermekle birlikte muteber fıkıh mezheplerinin görüşlerini zikretmekle yetindim. Herhangi bir mezhepte konuya ilişkin bir hüküm tespit edememişsem "tahrîc" yöntemiyle meseleyi açıklığa kavuşturmaya çalıştım.
 - e. Görüşleri her mezhebin kendi kitaplarından tespit etmeye çalıştım.
 - f. Görüşlerin delillerini araştırdım, bulabilirsem başkasından naklederek bulamazsam da kendi gayretimle söz konusu delillerin delâlet yönlerini beyan etmeye çalıştım.
 - g. Delillerle ilgili tartışmaları ve tespit edebildiysem verilen cevapları zikrettim. İhtiyaç duyulacağını düşündüğüm her yerde bulunabilecek delil, tartışma ve cevapları zikretmeye gayret ettim. Bunu yaparken başkasından naklettiklerimde

“delil getirilmiştir”, “tartışılmıştır”, “cevap verilmiştir” diye ifadeler kullandım; kendi içtihadımla tespit edebildiklerimde ise herhangi bir kaynağa dayandırmadan “delil getirilebilir (istidlâl edilebilir)”, “tartışılabilir”, “cevap verilebilir” dedim.

h. Konuyla ilgili tercih edilen görüşü ve tercih sebebini zikrettim.

4. Alıntı yaptıklarımı tırnak içinde gösterdim, sonra alıntı yaptığım kaynağımı dipnotta gösterdim, alıntı yaptığım söz içinde zikretmediğim kısımlara üç nokta (...) koydum.

5. Meâlen naklettiğim sözlere dipnotta kaynaktan önce “bak.” İfadesiyle işaret ettim.

6. Yazımda, belgelendirmede, tahrircde ve sonuçlara ulaşmada -Allah’tan sonra- ana kaynaklara ve asıl başvuru eserlerine dayandım.

7. Konuyla ilgili olmayan hususlara girmeden araştırma konusu üzerinde odaklaştım.

8. Âyetlerin sûrelerine ve âyet numaralarına işaret ettim.

9. Hadisleri ve selevin sözlerini esas kaynaklardan tahrirc ettim. Mümkün olduğunca konunun uzmanlarının ilgili hadislerin sıhhat derecelerine ilişkin sözlerini açıkladım. Fakat hadis ve selevin sözü Buhârî ve Müslim’in Sahih’inde veya bunlardan birinde geçiyorsa ona işaret etmekle yetindim.

10. Terimleri tanımladım, araştırmada geçen ve açıklanması gerektiğini düşündüğüm garip kelimeleri açıkladım.

11. Arapça yazım ve imlâ kuralları ile noktalama işaretlerine dikkat ettim.

12. Araştırmaya bir sonuç bölümü ekledim, araştırmanın bir özetini verecek şekilde ulaştığım önemli sonuçlara orada yer verdim.

Daha Önce Yapılan Araştırmalar:

Araştırma konumuza temas eden bazı araştırmalar bulunmaktadır, fakat bunlar konuyu bu araştırmadaki gibi ayrıntılı olarak incelememişlerdir. Bu araştırmalardan bazıları şunlardır:

Abdullah b. Abdülmuhsin b. Mansûr et-Tarîkî’nin “Tanzîmü’n-nesli ve mevkîfü’ş-Şerîati’l-İslâmiyyeti minh” (Nüfus Plânlaması ve İslâm Hukukundaki Yeri) isimli çalışması bulunmaktadır. Fakat müellif araştırmasında gebeliği kalıcı olarak engelleme yöntemlerinden sadece ve bir alt başlık altında “ta’kîm” e temas etmiştir.

Muhammed b. Hâil el-Müdhaçî “Ahkâmü’n-nevâzil fi’l-incâb” (Çocuk Sahibi Olmakla İlgili Güncel Meselelerin Hükümleri) isimli araştırmasında gebeliğin kalıcı engellerini dört mesele halinde ele almıştır. Fakat müellif konuyu benim araştırma metodumdan tamamen farklı bir tarzda ele almış ve gebeliğin kalıcı engellerinin hükmünü, bu engelleri kullanmaya yol açan şartları dikkate alarak görüşler ortaya koymuş, söz konusu engelleri kullanma sebebinin sadece çocuk sahibi olmama isteği, hastalık ya da nüfus plânlaması çerçevesinde devletin emrine uyma olup olmamasına göre hükmünü zikretmiştir. Ben ise bu engelleri ve onların

erkek ile kadına göre çeşitlerini ayrıntılı olarak ele aldım, her engelin hükmünü ayrı ayrı delillerini zikrederek, tartışarak ve tercihte bulunarak açıkladım.****

Allah'tan bizi her hayra muvaffak kılmasını, adımlarımızı doğru yolda atmamızı ve bize doğruyu ilham etmesini isteriz. Şüphesiz o, dualarımızı işiten ve onlara karşılık verendir.

GEBELİĞİ KALICI OLARAK ENGELLEME KAVRAMI

Doktorlar gebeliği kalıcı olarak engelleme kavramını farklı şekillerde tarif etmişlerdir. Bunlardan bazıları şöyledir:

1. **“Kocayı ta'kîm¹ (vazektomi) etmektir.”²** Bu tarif üzerinde iki değerlendirme yapılabilir:

a. Bu tarif gebeliği engellemeyi sadece kocaya has bir durum olarak değerlendirmiştir. Hâlbuki kadınlardan uzak yaşamak için testisleri aldırılmakta (iğdiş olma) olduğu gibi gebeliği engellemenin evli olmayan erkekte de meydana gelebileceği düşünülebilir.

b. Gebeliği engellemek birçok çocuk sahibi olduktan sonra da yapılabilir, fakat bu durumda kocaya kısır (akîm) demek doğru olmaz.

2. **“Eşlerin (karı kocanın) uyabilecekleri ve gebeliğin oluşmasını tamamen engelleyen tüm yollar ve yöntemlerdir.”³** Bu tarif üzerinde de iki değerlendirme yapılabilir:

a. Birinci tarif gibi bu tarif de gebeliği engellemek evli olmayan kişiler için de mümkün olduğu halde onu sadece eşlere özel bir durum olarak görmüştür.

b. Tarifteki “Eşlerin uyabilecekleri” ifadesinin zâhirinden gebeliğin kalıcı engellenmesi için kullanılan yöntemlerin hem koca hem de eşi tarafından birlikte uygulanması gerektiği anlaşılmaktadır. Bu ise doğru değildir. Söz konusu yöntemlerin kullanılması bazen sadece hanım tarafından, bazen sadece koca tarafından uygulanabilir, bazen de ikisi tarafından birlikte uygulanabilir.

3. **“Üremeyi kalıcı olarak engelleyen bazı ilmî metotların ve bazı cerrâhî ameliyatlardan yapılmasıdır.”⁴** Bu tarif üzerinde şu değerlendirmeler yapılabilir:

Bu tarif gebeliği engellemeyi cerrâhî ameliyatlara ve ilmî metotlara mahsus kılmıştır. Hâlbuki gebeliği kalıcı olarak engellemek, eski zamanlarda olduğu gibi bazı otları yemekle veya “vica” ile yani testislerin burulmasıyla mümkündür. Üstelik bu iki metot da cerrâhî bir ameliyat veya günümüzde uygulanan ilmî bir metot sayılmamaktadır.

**** Burada araştırmanın plânı yani başlıklar ve alt başlıkları (bir nevi içindekiler) yer almaktadır, fakat bunlar asıl metinde zaten yer aldığından ve ayrıca zikredilmesine gerek duyulmadığından tercüme edilmemiştir (mütercim).

¹ Ta'kîm, kısırlaştırmanın özel bir türünü ifade ettiği için Türkçe'ye “kısırlaştırma” olarak çevirmekten mümkün olduğunca kaçınılmıştır. Makalenin ilerleyen kısımlarında yazar ta'kîmin nasıl tarif edilmesi gerektiğini zaten incelemiş, konuyu tartışmış ve şu şekilde tarif etmeyi tercih etmiştir: “Üreme organlarının işlevini veya cinsel isteği tahrîp etmeden kalıcı (dâimî) olarak gebeliği engellemek için uygulanan bir yöntemdir.” (mütercim).

² Ahmed Şevket eş-Şetîy, *Nazarât fi'l-Verâset ve'l-Cenîn ve'l-Hudâc ve Tahsînî'n-Nesi ve'l-Veled ve'z-Zevâc*, s. 254.

³ Bak. *Mecelletü Mecme'î'l-Fıkhi'l-İslâmî*, sy. 5, I, 168.

⁴ Bak. *Mecelletü Mecme'î'l-Fıkhi'l-İslâmî*, sy. 5, I, 198.

Burada maksat, günümüzde uygulanan modern yol ve yöntemler ne olursa olsun onlara bakmadan “gebeliği kalıcı olarak engelleme” kavramıyla kastedilen mananın mahiyetini açıklayan bir tarif oluşturmaktır. Çünkü bir şeyin tarifi, kendisiyle o şeyin ne olduğunu açıklamak maksadıyla yapılır. Onun için bana göre – Allah daha iyi bilir- gebeliği kalıcı önlemeyi “üremenin (insâl, neslin devamı) kalıcı olarak durmasına yol açan her şeyi kullanmak” şeklinde tarif etmek mümkündür.

Tarifteki “Kullanmak (istihdâm)” ifadesi, bu metotları kullanan kişilerin hepsini, evli olanı da olmayanı da, evlilik halinde kadını da kocasını da kapsayan genel bir ifadedir. Çünkü gebeliği engellemek bazen kocaya, bazen hanumuna, bazen de her ikisine birlikte uygulanabilmektedir.

“Yol açan her şey” ifadesi bütün metotları kapsayan; cerrâhî ameliyatlara ve tıbbî ilaçlar gibi modern metotları da üremeyi engelleyen bitkiler yemek ve testisleri almak (hısâ) gibi eskiden beri bilinen klasik metotları da kapsayan genel bir ifadedir.

“Üremenin kalıcı olarak durması” ifadesiyle gebeliği geçici engellemek tarifin dışında bırakılmıştır. Çünkü gebeliği geçici olarak engellemek hem hakikati hem de hükmü itibarıyla kalıcı olarak engellemeden farklıdır. Ayrıca bu ifade ister eşlere birlikte uygulansın isterse birine uygulansın üremeyi durdurmak için uygulananların tümünü kapsamaktadır.

GEBELİĞİ KALICI OLARAK ENGELLEME YÖNTEMLERİ

A. GEBELİĞİ KALICI OLARAK ENGELLEMENİN ERKEKLERE İLİŞKİN YÖNTEMLERİ

Erkeği kısırlandırmak için uygulanan bazı yöntemler bulunmaktadır. Bunlar: Hısâ (Testisleri Almak)⁵

Eskiden beri bilinen bir yöntem olup sünnet-i nebevîyede de zikredilmiştir, geçmiş âlimler ve başkaları da bu hususta bir takım görüşler ileri sürmüşlerdir.⁶ Hısâ, sözlükte testislerin çıkarılıp alınması anlamına gelmektedir.⁷ İncelediğim kadarıyla geçmiş fakihlerin “hısâ” kavramına ilişkin yaptıkları bir tarif tespit edemedim. Fakat onların “hasîy”e ilişkin yaptıkları tariflerden “hısâ”nın tarifini çıkarmak mümkündür. Geçmiş fakihler “hasîy”i “yumurtaları (testisleri*) çıkarılıp alınmış” kişi diye tarif etmişlerdir.⁸ Buradan hareketle “hısâ”yı “yumurtaların (testislerin*) çıkarılıp alınması” olarak tarif etmek mümkündür. Bu takdirde onun fakihlere göre anlamı ile sözlük anlamının aynı olduğu söylenebilir.

Çağdaş tıpçılar ise hısâyı değişik şekillerde tarif etmişlerdir. Bunlardan birkaçı şu şekildedir.

⁵ Bak. Ahmed Şevket eş-Şetty, *Nazarât fi'l-Verâseti ve'l-Cenîn*, s. 261. Türkiye’de testislerin alınmasına da burulmasına da “ığdış etme” tabiri kullanılmaktadır. Arapça’da testislerin çıkarılıp alınmasına “hısâ”, testislerin burulmasına ise “vicâ” denilmektedir. (mütercim)

⁶ Bak. Şevkânî, *Fethu'l-Kadîr*, I, 517; Tahâvî, *Şerhu Meâni'l-âsâr*, IV, 317; Tûrî, *Tekmilâtü'l-Bahri’r-râik*, VIII, 234; Haskefî, *ed-Dürrü'l-müntekâ*, IV, 222; İbn Mühennâ en-Nefrâvî, *el-Fevâkihü'd-Devvânî*, II, 557; Şengaytî, *el-Fethu’r-rabbânî şerhun alâ nazmi Risâleti İbn Ebî Zeyd el-Kayravânî*, s. 405; Ensârî, *el-Ğuraru'l-behiyye fi şerhi Manzûmeti'l-behçeti'l-verdiyye*, VII, 261; Şirbînî, *Hâşiyetü’ş-Şirbînî ale'l-Ğurari'l-behiyye*, VII, 261; İbn Neccâr el-Futûhî, *Meûnetü Üllî’n-nühâ*, VIII, 105; Buhûtî, *Dekâiku Üllî’n-nühâ*, III, 263.

⁷ Bak. Firûzâbâdî, *el-Kâmûsü'l-muhît*, s. 1279-1280; *Lisânü'l-Arab*, XIV, 230.

⁸ Ba’î, *el-Mutlî’ alâ evvâbi'l-Muknî’*, s. 233; Bak. Ensârî, *Şerhu Hudûd-i İbn Arafê*, I, 253.

a. “Hisâ, cerrâhî müdahaleyle testislerin çıkarılması veya işlevsiz hale getirilmesidir.”⁹ Bu tarifi “hisâ” ile “vicâ”yı tek anlamda aldığı söylenebilir. Çünkü testislerin işlevsiz hale getirilmesini “hisâ” anlamının içine katmıştır. Bu ise doğru değildir. “Hisâ” testislerin çıkarılıp alınması; “vicâ” ise çıkarmaksızın burulması demektir ve ikisi farklı şeylerdir.

b. “Hisâ erkeğin cinsel gücünü ve dolayısıyla hamile bırakma gücünü yok etmektedir.”¹⁰ Bu tarif de erkeğin cinsel gücünü yok eden her şeyi “hisâ” kapsamına koymuştur, bu ise doğru değildir. Hisâ, testislerin yerinden çıkarılıp alınmasına özgüdür. Sözlükteki köken itibarıyla lafzı da bu anlama delâlet etmektedir. Doktorlara göre hisâ ile kastedilen anlam da budur. Onlar hisânın testislerin kökünden çıkarılıp alınması olduğunu ifade etmektedirler.¹¹ İşte, doktorlar testisleri alınan kişinin (hasî) kesinlikle artık üreme imkânının bulunmadığını vurgulamaktadırlar.¹²

Ta’kîm (vazektomi*)¹³

Ta’kîm, gebeliği kalıcı olarak engellemenin çağdaş yöntemlerinden biridir. Doktorlar “ta’kîm”i birkaç şekilde tarif etmişlerdir. Bunlardan birkaçı şöyledir:

a. “Ta’kîm, normalde etkisi kalıcı ve devamlı olacak şekilde (vücutun) üreme işlevini yani üremeyi sağlayan işlevini tahrip etmek veya neslin devamlılığını sağlayan görevini yapamaz hale getirmektir.”¹⁴ Bu tarifi ta’kîmin dışındaki gebeliği kalıcı olarak engelleme yöntemlerinin de tarif kapsamına girmesine engel olmadığı söylenebilir. Çünkü testislerin çıkarılıp alınmasının da vücutun üreme işlevini tahrip etme kapsamına girmesi mümkündür, hâlbuki tıbbî terim olarak bu işlem ta’kîm olarak isimlendirilmemektedir.

b. “İncâba (üreme) elverişliliğini kaybetmesi için üreme organını etkilemektedir.”¹⁵ Bu tarif üzerine iki değerlendirme yapılabilir: 1. Bir önceki tarif gibi bu tarif de ta’kîm dışındakilerin tarif kapsamına girmesine engel değildir. Çünkü “Üreme organını etkilemektedir” ifadesi genel bir ifadedir, kapsamına vücutun üremeye elverişliliğini kaybettiren her türlü etki girer. Testisleri aldırma (ihisâ) da bunlardan biridir, hâlbuki testisleri aldırma ta’kîm olarak isimlendirilmez. 2. Tarifte “incâb” kelimesi kullanılmış ve bununla mutlak olarak doğurmak ve nesli devam ettirmek (üremek) kastedilmiştir. Hâlbuki sözlükte böyle değildir, “incâb” özel bir doğurma adıdır. Adamın soylu bir çocuğu olduğunda “Encebe’r-racûl” denir. İbnü’l-

⁹ Ahmed Şevket eş-Şetîy, *Nazarât fi’l-verâseti ve’l-centîn*, s. 261. Bak. Kubbânî, Sabrî, *Etfâl tahte’t-taleb ve men’i’l-haml*, s. 147.

¹⁰ *Mecelletü Mecme’i’l-Fikihî’l-İslâmî*, sy. 5, I, 605.

¹¹ Bak. Fâhûrî, *Tanzîmü’l-haml bi’l-vesâil-i’l-ilmiyyeti’l-hadîse*, s. 207-208; Kubbânî, Sabrî, *Etfâl tahte’t-taleb ve men’i’l-haml*, s. 148; Abdüllatîf Yâsîn, *Abdüsseyyîd, Tanzîmü’l-üsra*, III, 164.

¹² Abdüllatîf Yâsîn, *Tanzîmü’l-üsra*, III, 172.

¹³ Bak. Bâz, *Siyâse ve vesâil-ü tahdîdî’n-nesl*, s. 359, 435-436. Hisâ ile ta’kîm arasında fark bulunduğu bilinmelidir. Hisânın aksine ta’kîm, testisler çıkarılıp alınmadan erkeğin iki sperm kanalı kesilerek yapılır. Onun için ta’kîmden sonra da kanda erkeklik hormonu salgılanmaya devam eder ve vücuttaki görevini en iyi şekilde yapar. Ayrıca ta’kîm cinsel istek veya cinsel isteğe kaşılık verme kaybına sebep olmaz, bilakis bunlar daha da artar. Bak. Fâhûrî, *Tanzîmü’l-haml bi’l-vesâil-i’l-ilmiyyeti’l-hadîse*, s. 207-208; Kubbânî, Sabrî, *Etfâl tahte’t-Talebi ve Men’i’l-Haml*, s. 148; Abdüllatîf Yâsîn, *Tanzîmü’l-üsra*, III, 164.

¹⁴ Abdüllatîf Yâsîn, *Tanzîmü’l-üsra*, III, 157.

¹⁵ Tarîkî, *Tanzîmü’l-n-nesl ve meokifü’ş-Şerâti’l-İslâmiyye minh*, s. 62.

A'râbî "Encebe'r-racûl" demenin "Adamın soylu, değerli bir çocuğu oldu"; "Encebe" demenin "Korkak bir çocuğu oldu" demek olduğunu söylemiştir. Ayrıca kim "encebe" fiilini yermek için kullanırsa "ağacın kabuğu" anlamındaki "neceb" kökünden türeterek kullandığını söylemiştir.¹⁶

c. "Kalıcı olarak incâbı (üreme) engelleyecek ve meydana gelme umudunu da bitirecek şekilde eşlerin veya birisinin tedâvî olmasıdır."¹⁷ Bu tarif üzerinde üç hususa işaret edilebilir: 1. Tarifte "ta'kîm" tedavi olarak tarif edilmiştir. Hâlbuki gerçekte ta'kîm bir hastalığın tedavisi değildir. 2. Tarif "ta'kîm"i eşlere özgü kılmıştır. Hâlbuki ta'kîm eşlerden başkasına da uygulanabilir. 3. Tarifte "incâb" kelimesi kullanılmış ve bununla mutlak olarak doğurmak ve nesli devam ettirmek kastedilmiştir. Hâlbuki yukarıda ifade edildiği üzere "incâb"ın daha özel bir anlamı vardır.

d. "Kalıcı olarak incâbı (üreme) engelleyecek şekilde eşlerden birinin veya her ikisinin tedâviye başvurmalarıdır." Bir önceki değerlendirmeler bu tarif için de yapılabilir.

e. "Üreme organlarının hormonal işlevini yok etmeden ve cinsel istek veya dürtünün kaybedilmesine sebep olmadan hayat boyu zürriyetin kesilmesini (üreme) amaçlayan gebeliği engelleme yöntemlerinden bir yöntemdir."¹⁸ Ta'kîm teriminin manasını açıklama bakımından en iyi tarif olsa da bu tarif ile ilgili iki hususta değerlendirme yapılabilir: 1. Tarif uzun yapılmıştır, hâlbuki tarifler yapılırken mümkün olduğunda kısa yapılmaya dikkat edilmelidir. 2. Tarif olmaktan çok şerh mahiyetinde bir ifadedir. Bu da tarifte zikretmeye gerek olmayan kelimelerin bulunmasından anlaşılmaktadır. Meselâ "gebeliği engelleme yöntemlerinden bir yöntemdir" ifadesi yerine "gebeliği engelleme yöntemidir" denilse maksadı ifade ederdi.

Bana göre "ta'kîm" in tercihe şâyân tarifi şudur: "Üreme organlarının işlevini veya cinsel isteği tahrip etmeden kalıcı (dâimî) olarak gebeliği engellemek için uygulanan bir yöntemdir."

"Kalıcı olarak gebeliği engellemek için" ifadesiyle gebeliği geçici olarak engellemek için uygulanan yöntemler tarif dışı bırakılmıştır.

"Üreme organlarının işlevini tahrip etmeden" ifadesiyle üreme organını tahrip söz konusu olan hısâ, vicâ ve benzeri yöntemler tarif dışı bırakılmıştır.

"Veya cinsel isteği" ifadesiyle şehveti tamamen yok eden ilaçların kullanılması gibi üreme organını tahrip etmeden cinsel isteği yok ederek kalıcı şekilde gebeliği engelleyen yöntemler tarif dışında bırakılmıştır. İlaç kullanma yöntemi doktorların terminolojisinde ta'kîm sayılmamaktadır. Ta'kîm uygulanan kişinin cinsel isteği kaybolmamakta, yine devam etmekte hatta artabilmektedir.

Erkeklerin ta'kîm edilmesinin birkaç yolu bulunmaktadır. Bunlar:

1. Döl kanalını (el-esher)¹⁹ keserek ta'kîm etme: Döl kanalı, döllerin (sperm) testislerde üretiminden ve sonrasında epididimde²⁰ depolandıktan sonra

¹⁶ Bak. Firûzâbâdî, *el-Kâmûsü'l-mühîd*, s. 136; *Lisânü'l-Arab*, I, 748.

¹⁷ *Mecelletü Mecme'el-Fıkhî'l-İslâmî*, sy. 5, I, 606.

¹⁸ *Mecelletü Mecme'el-Fıkhî'l-İslâmî*, sy. 5, I, 605, 609.

¹⁹ Bak. Bâz, *Siyâse ve vesâil-ü tahdîdî'n-nesl*, s. 359, 373, 436; Ahmed Şevket eş-Şetty, *Nazarât fi'l-verâse ve'l-cenîn*, s.255; ed-Delîlüt-tıbbî li'l-me'ere, s. 168; Kubbânî, Sabrî, *Etfâl tahte't-taleb ve men'î'l-haml*, s. 149. Lisânü'l-

döl keseciğine²¹ ulaşana kadar geçtiği damardır. Döl kanalının kesilmesindeki hedef, spermin testislerden penise ulaşmasına engel olmaktır.²² Döl kanalı kesme ameliyatı kolay olduğundan poliklinikte ve lokal anestezi²³ ile yapılabilmekte ve genellikle on dakikadan fazla sürmemektedir.²⁴

Doktorlar ta'kîm şeklindeki kısırlaştırmanın gebeliği kalıcı olarak önlediğini, yeniden çocuk sahibi olabilmenin garanti edilemeyecek bir durum olduğunu, gebe bırakmanın mümkün, fakat nâdir olduğunu ifade etmekte. Bu ifadeye göre ta'kîm şeklindeki kısırlaştırma ameliyatlarının kalıcı kısırlaştırma ameliyatlarından sayılması gerekir.²⁶

2. Röntgen²⁷ ışınlarıyla²⁸ ta'kîm etme: Bu çeşit kısırlaştırma meşhur röntgen ışınları kısırlık oluşturacak şekilde testislere tutularak yapılmaktadır.²⁹

3. Döl Kanalına kimyevî maddeler enjekte ederek ta'kîm etme:³⁰ Döl kanalında dölün geçişine engel olacak bir kabuk oluşumunu sağlayacak şekilde doğrudan döl kanalının içine ve testis torbası³¹ arasına etanol³² ve formaldehit³³ enjekte edilerek yapılmaktadır. Bu ameliyatın gerçekleştirilmesinde on dakikadan fazla zamana ihtiyaç duyulmamaktadır. Döl kanalının kesilmesi ameliyatıyla aynı

Arab'da (IV, 384) el-esherân (iki döl kanalı) şöyle tarif edilmektedir: "Testislerden çıkıp yükselen ve erkeklik uzvunun ucunda birleşen iki damardır ki bunlar sperm damarlarıdır. Erkeklik uzvunun erekleşmesi anında beliren iki damar olduğu da söylenmiştir. Vücutta bulunan ve içinden suyun geçtiği ve erkeklik uzvuna ulaştığı iki damar diye de tarif edilmiştir."

²⁰ Epididim (berbah), testislerin arkasında bulunan ve ince borulardan oluşan küçük bir parçadır. Sperm, testiste oluştuktan sonra bu borulara çıkar, sonra döl kanallarından geçer ve vücuttan çıkışına kadar depolanması için döl keseciği (seminal vezikül*) denen organa ulaşır." Eymen el-Huseynî, *el-Memnu' ve'l-merğûb fi şehri'l-asel*, s. 23.

²¹ Bak. Fâhûrî, *Tanzîmü'l-haml bi'l-vesâilü'l-ilmîyyeti'l-hadîse*, s. 436

²² Bak. Fâhûrî, *Tanzîmü'l-haml bi'l-vesâilü'l-ilmîyyeti'l-hadîse*, s. 205; Tarîkî, *Tanzîmü'n-nesl ve mevkifü'ş-Şerîati'l-İslâmîyye minh*, s. 62.

²³ Bak. Bâz, *Siyâse ve vesâil-ü tahdîdî'n-nesl*, s. 436; Ahmed Şevket eş-Şetty, *Nazarât fi'l-verâse ve'l-cenîn*, s. 255; Kubbânî, Sabrî, *Etfâl tahte't-taleb ve men'i'l-haml*, s. 149.

²⁴ Bak. Fâhûrî, *Tanzîmü'l-haml bi'l-vesâilü'l-ilmîyyeti'l-hadîse*, s. 208.

²⁵ Bak. Bâz, *Siyâse ve vesâil-ü tahdîdî'n-nesl*, s. 361, 437; Abdüllatif Yâsîn, *Tanzîmü'l-üsra*, III, 169; Tarîkî, *Tanzîmü'n-nesl ve mevkifü'ş-Şerîati'l-İslâmîyye minh*, s. 62, 63.

²⁶ Bâz, *Siyâse ve vesâil-ü tahdîdî'n-nesl*, s. 373.

²⁷ Wilhelm Röntgen, röntgen ışınlarını keşfeden Alman Fizikçidir. 1845'te doğmuş, 1923'te vefat etmiştir. Bak. Lebedî, *el-Kâmûsü't-tıbbî el-Arabî*, s. 554.

²⁸ Bak. Fâhûrî, *Tanzîmü'l-haml bi'l-vesâilü'l-ilmîyyeti'l-hadîse*, s. 216; Tarîkî, *Tanzîmü'n-nesl ve mevkifü'ş-Şerîati'l-İslâmîyye minh*, s. 66. Röntgen ışınları (X- ışınları olarak adlandırılır) gözle görülmeyen, fakat fotoğraf tablasına etki eden, bazı cisimlerin içinden geçen, bazılarında ise geçmeyen elektromanyetik dalgalardır. 1895 yılında Alman bilim adamı Wilhelm Röntgen tarafından keşfedilmiştir. İki kullanım alanı vardır: Teşhis alanı ve kanser tedavisi gibi tedavi alanı. Bak. Chatrine Shine, *Ruvvâdü't-tıb*, s. 181-189; Küleyfî, *Ma'lûmât âmme ani'l-eşi'ati's-sînîyye ve's-tihdâmâtühâ fi'l-mecâlî't-tıbbî*, s. 1; Kâsım Sâra, *Mu'cem akademya et-tıbbî el-cedîd*, s. 731.

²⁹ Fâhûrî, *Tanzîmü'l-haml bi'l-vesâilü'l-ilmîyyeti'l-hadîse*, s. 216, 217.

³⁰ Abdüllatif Yâsîn, *Tanzîmü'l-üsra*, III, 170.

³¹ Testis torbası (safen), testisleri ve onlara bitişik bulunan epididimleri ve döl kanallarının ucu gibi anatomik yapıları içinde barındıran torbalardır. Bak. Kâsım Sâra, *Mu'cem akademya et-tıbbî el-cedîd*, s. 601.

³² Etanol: Etil alkoldür, renksiz, suya çok benzeyen sıvı bir alkoldür, karbon ve hidrojen birleşiminden oluşur. Bak. Lebedî, *el-Kâmûsü't-tıbbî el-Arabî*, s. 152.

³³ Formaldehit: Sıvı çözültü haline getirilebilen bir gazdır, etkileyici bir temizlik (dezenfektan) maddesidir. Çözültü hali tıbbî uygulamalarda kullanılmaktadır. Bak. *Mu'cemü'l-kimya ve's-saydele*, I, 192; Kâsım Sâra, *Mu'cem akademya et-tıbbî el-cedîd*, s. 238.

sonuçları doğurmaktadır, üstelik riski de daha azdır. Şunu da belirtmek gerekir ki bu kimyasal maddelerin enjekte edilmesi döl kanalının büyük bir kısmının tahrip edilmesine yol açmaktadır. Bu da yeniden ikinci bir defa daha çocuk sahibi olma imkânının yok olması demektir.³⁴

B. GEBELİĞİ KALICI OLARAK ENGELLEMENİN BAYANLARA İLİŞKİN YÖNTEMLERİ

Bayanların gebeliğini kalıcı olarak engellenen birkaç yöntemi vardır. Bunlar:

Ta'kîm³⁵

Kadının ta'kîm edilmesi yumurtasının fallop tüplerinden³⁶ geçip rahim içinde yerleşeceği yere ulaşmasını önlemek için tüpleri kapamayı hedefleyen gebeliği engelleme yollarından biridir. Bu yolla gebelik imkânsız hâle gelmektedir.³⁷

Kadının ta'kîm edilmesi “doğurganlık özelliğini kaybedecek kadar kadının rahmini bozmak, suyunu bozmak veya her ikisini birlikte (rahmiyle birlikte suyunu) bozmak” olarak da tarif edilmiştir.³⁸

Kadınların ta'kîmi birkaç yolla yapılmaktadır. Bu yollar şunlardır:

a. Rahmin iki kordonunu (tüpler)³⁹ keserek veya bağlayarak ya da her ikisi birlikte yapılarak.⁴⁰

Bu yolla kısırlaştırma değişik yöntemlerle yapılmaktadır. Rahim kanalına ulaşmak ya karın ya vajina veya rahim ağzı ve diğer birkaç yolla sağlanmaktadır. Rahim kanalını kapamanın da birkaç yolu vardır. Cerrâhî yöntemler veya elektrikle dağlamak gibi fizikî yöntemler kullanarak rahim kanalını kapamak bunlardan birkaçıdır. Plastik halkalar kullanmak suretiyle aparat kullanma yöntemini uygulayan doktorlar da vardır.⁴¹ Fallop tüplerini (rahim kanallarını) ilk defa 1881 yılında Birleşik Devletler’de Ohio’dan bir cerrâh kesmiştir. O zamandan beri tüpler kesilerek veya bağlanarak kadınları kısırlaştırma ameliyatı yapmanın iki yüzden fazla yolu geliştirilmiştir.⁴²

Söz konusu ameliyat genel anestezi gerektirmektedir. Ameliyat yapıldıktan sonra kadın on gün doktor gözetiminde kalmaktadır. Doktorlar daha sonra rahim kanallarını açma girişiminin başarılı olabileceğini, fakat bunun başarı oranının çok

³⁴ Abdüllatîf Yâsîn, *Tanzîmü'l-üsrâ*, III, 170

³⁵ Bâz, *Siyâse ve vesâil-ü tahdîdî'n-nesl*, s. 359; Fâhûrî, *Tanzîmü'l-haml bi'l-vesâil-i'l-ilmîyyeti'l-hadîse*, s. 209.

³⁶ Fallop tüpleri (neffreyın; tekili: nefir) rahim ile yumurtalık arasındaki kordonlardır.

³⁷ Fâhûrî, *Tanzîmü'l-haml bi'l-vesâil-i'l-ilmîyyeti'l-hadîse*, s. 209; *ed-Delîlü't-tıbbî li'l-mer'e*, s. 167.

³⁸ *Mecelletü Mecme'ü'l-Fıkhî'l-İslâmî*, sy. 5, I, 292.

³⁹ Rahim kanalları, fallop tüpleri diye adlandırılır. Bunlar sağ ve solda bulunan yani biri rahmin sağında, diğeri solunda bulunan iki kanaldır. Yaklaşık 10-15 cm uzunluğunda esnek kas dokusu tüpten ibarettir. Rahmin uzak köşesinden başlar ve rahim geniş bağının üst kenarına kadar uzanır, protein örtüsüyle kaplıdır. Hamilelik esnasında rahim hacmi arttıkça bu kanalın da esneme gücü vardır. Rahim ile yumurtalık arasında yer almaktadır. Döllenme esnasında önemli bir görevi vardır, döllenmiş yumurtayı rahme doğru taşımaktadır. Rahim tüplerini ilk defa 1561 yılında Gabriel Fallopius nitelendirdiği için ona nispetle bu ismi almıştır.

⁴⁰ Bak. Bâz, *Siyâse ve vesâil-ü tahdîdî'n-nesl*, s. 359, 373; Fâhûrî, *Tanzîmü'l-haml bi'l-vesâil-i'l-ilmîyyeti'l-hadîse*, s. 209-210; Ahmed Şevket eş-Şety, *Nazarât fi'l-verâse ve'l-cenîn*, s. 255; *ed-Delîlü't-tıbbî li'l-mer'e*, s. 167; Kubbânî, Sabrî, *Etfâl taht'e't-taleb ve men'i'l-haml*, s. 150; Tarîkî, *Tanzîmü'n-nesl ve mevki'ü's-Şerîati'l-İslâmîyye minh*, s. 64.

⁴¹ Bak. Bâz, *Siyâse ve vesâil-ü tahdîdî'n-nesl*, s. 388-389; *ed-Delîlü't-tıbbî li'l-mer'e*, s.167.

⁴² Bak. Bâz, *Siyâse ve vesâil-ü tahdîdî'n-nesl*, s. 388.

düşük olduğunu ifade etmekte. Yine doktorlar hamileliğin mümkün olduğunu, fakat çok nadir meydana geldiğini söylemekte. Buna göre kadını ta'kîm etme ameliyatlarının kalıcı kısırlaştırma ameliyatlarından sayılması uygundur.⁴³

b. Işın⁴⁴ aracılığıyla ta'kîm etme: Bu tür ameliyatlar röntgen ışınların⁴⁵ yumurtalıklara tutularak veya rahim içine⁴⁶ radyum⁴⁷ uygulayarak yapılmaktadır. Bunun sonucunda kadın kısırlaşmaktadır.⁴⁸

Rahmin Alınması⁴⁹

Rahim kadın üreme organı içindeki bir iç organdır, şekil olarak armuda benzemektedir, içi boştur, hamilelik esnasında içindeki büyüyen ceninin boyutunu kapsamamasını sağlayan müthiş bir genleşme kapasitesine sahiptir.⁵⁰

Rahmin alınması ameliyatı bazen sadece rahimle sınırlı kalarak kısmî yapılır, bazen ise rahim ve rahim ağzı birlikte alınarak bütüncül bir ameliyat olabilir.⁵¹ Bu durumda hamilelik imkanı kalmaz, ameliyattan sonra doğurganlığı geri getirmek ebediyen mümkün değildir.⁵²

Yumurtalıkların Alınması⁵³

Yumurtalıklar (mibyezân), mibyez المبيض kelimesinin tesniyesidir, (iki tane olduğunu ifade eder). Yumurtalık kadın üreme organındaki bir iç organdır, erkeğin üreme organındaki testislere karşılık gelir. Yumurtalık yumurta üretmekle görevli olduğu gibi kadınlık hormonları (örtrojen ve pro-gesteron) üretmekle de görevlidir. Yumurtalıktan her ay dölleme için bir yumurta çıkar. Yumurtalığın boyutu yaklaşık bir badem tanesi kadardır. Fallop kanalının karşısında biri sağda, diğeri solda olmak üzere iki tane yumurtalık bulunmaktadır.⁵⁴

GEBELİĞİ KALICI OLARAK ENGELLEMENİN HÜKMÜ

A. TESTİSLER ÇIKARILIP ALINARAK (HİSÂ) GEBELİĞİ ENGELLEMENİN HÜKMÜ

İnsanların testislerinin çıkarılıp alınmasının haramlığı hususunda fakihler (Allah hepsine rahmet etsin) arasında farklı bir görüş yoktur.⁵⁵ Bu hüküm yani

⁴³ Bak. Bâz, *Siyâse ve vesâil-ü tahdîdî'n-nesl*, s. 361-373.

⁴⁴ Bak. Fâhûrî, *Tanzîmü'l-haml bi'l-vesâilil-ilmîyyeti'l-hadîse*, s. 216; Abdüllatif Yâsîn, *Tanzîmü'l-üsra*, III, 175.

⁴⁵ Bak. Fâhûrî, *Tanzîmü'l-haml bi'l-vesâilil-ilmîyyeti'l-hadîse*, s. 216.

⁴⁶ Bak. Abdüllatif Yâsîn, *Tanzîmü'l-üsra*, III, 175.

⁴⁷ Radyum: Radyoaktif bir maddedir, tıpta ve radyografide kullanılmaktadır. Bak. Kâsım Sâra, *Mu'cem akademya et-tıbbî el-cedîd*, s. 570.

⁴⁸ Bak. Fâhûrî, *Tanzîmü'l-haml bi'l-vesâilil-ilmîyyeti'l-hadîse*, s. 216-217; Abdüllatif Yâsîn, *Tanzîmü'l-üsra*, III, 175.

⁴⁹ Bak. *ed-Delîlüt-tıbbî li'l-mer'e*, s. 201; Abdüllatif Yâsîn, *Tanzîmü'l-üsra*, III, 176.

⁵⁰ Bak. Eymen el-Huseynî, *el-Memmu' ve'l-merğûb fi şehri'l-asel*, s. 13, 16.

⁵¹ Bak. *ed-Delîlüt-tıbbî li'l-mer'e*, s. 201-202.

⁵² Bak. Abdüllatif Yâsîn, *Tanzîmü'l-üsra*, III, 176.

⁵³ Bak. Abdüllatif Yâsîn, *Tanzîmü'l-üsra*, III, 175.

⁵⁴ Bak. Eymen el-Huseynî, *el-Memmu' ve'l-merğûb fi şehri'l-asel*, s. 13, 17.

⁵⁵ Bak. Şevkânî, *Fethu'l-kadîr*, I, 517; Tahâvî, *Şerhu Meâni'l-âsâr*, IV, 317; Tûrî, *Tekmiletü'l-Bahri'r-râik*, VIII, 234; Haskefî, *ed-Dürrü'l-müntekâ*, IV, 222; İbn Mühennâ en-Nefrâvî, *el-Fevâkihü'd-devvânî*, II, 557; Şengayû, *el-Fethu'r-rabbânî Şerhun alâ nazmi Risâleti İbn Ebî Zeyd el-Kayrevânî*, s. 405; Ensârî, *el-Ğureru'l-behiyye fi şehri Manzûmeti'l-behçeti'l-verdiyye*, VII, 261; Şirbînî, *Hâşiyetü'ş-Şirbînî ale'l-Ğureru'l-behiyye*, VII, 261; İbn Neccâr el-Futûhî, *Meûnetü Üli'n-nühâ*, VIII, 105; Buhâtî, *Dekâiku Üli'n-nühâ*, III, 263. Alimlerden birçok kişi bu hususta

testislerin alınmasının haram olması hükmü onların alınmasını gerektiren bir zaruretin bulunmadığı hallerle ilgilidir. Zaruret halinde ise, meselâ testisler kanser gibi tedavi edilemeyen bir hastalığa yakalanmış ve güvenilir doktorlar onları almaktan başka çare olmadığına, aksinin hastayı ölüme terk etmek olacağına karar vermişler ise bu durumda testislerin alınması câizdir.⁵⁶

Âlimler testislerin alınmasının haram oluşunda ittifak ederken şu delillere dayanmışlardır:

1. Sa'd b. Ebî Vakkâs (r.a)'ın "Rasûlullah (sav)'in Osman b. Maz'ûn'un kadınlarla evlenmeyip kendini ibadete verme (tebettül) talebini reddetmiştir (bunu yasaklamıştır), şayet izin verseydi biz de testislerimizi aldırırđık" dediği rivayet edilmiştir.⁵⁷

Delil olarak kullanılış (İstidlâl) şekli: Rasûlullah (sav) nüfusun azalmasına yol açacağından⁵⁸ tebettülü (kadınlardan uzak durup evlenmemek) yasaklamıştır. Sa'd b. Ebî Vakkâs da bu yasaktan testisleri aldırmanın haram olduğunu anlamıştır. Çünkü "kadınlardan uzak durup evlenmemenin (tebettül) câiz olmasından testislerin alınmasının da câiz olması gerekirdi".⁵⁹ Tebettül haram olduğuna göre testislerin alınmasının evleviyetle haram olması gerekir.

2. Câbir b. Abdullah (r.a)'dan nakledildiđine göre "Bir genç Rasûlullah (sav)'e geldi ve 'Testislerimi aldırmana bana izin verir misin' dedi. Rasûlullah da 'Oruç tut ve Allah'tan lütfunu iste' buyurdu."⁶⁰

Delil olarak kullanılış şekli: Rasûlullah (sav) gence testislerini aldırmasına izin vermemiş, aksine ona oruç tutmasını ve Allah lütfedene kadar sabretmesini emretmiştir. Şayet testisleri aldırma mubah olsaydı bu hususta ona izin verirdi.

3. Abdullah b. Amr (ra)'dan nakledildiğine göre "Bir adam Rasûlullah (sav)'a geldi ve 'Yâ Rasûlallah! Testislerimi aldırmana bana izin ver.' dedi. Rasûlullah (sav) 'Ümmetimin testislerini aldırması, oruç ve gece ibadettir'⁶¹ buyurdu."⁶² Bu hadisle istidlâl şekli, bir önceki hadisteki gibidir.

ittifak edildiğini nakletmişlerdir. Meselâ, Kurtubî, *el-Câmi' li ahkâmi'l-Kur'ân*, III, 268; Askalânî, *Fethu'l-bârî*, IX, 92, 97; Kınnevî, *Fethu'l-allâm*, II, 87.

⁵⁶ Bazı âlimler zarureti "insanın bir yaşağı işlemediği takdirde ölecek veya ölümlerün buruna gelecek bir durumla karşı karşıya kalması" şeklinde tarif etmişlerdir. Bak. Hamevî, *Çamzû uyûni'l-besâir*, I, 275; Zerkeşî, *el-Mensûr fi'l-kavâid*, II, 317; Suyûtî, *el-Eşbâh ve'n-nezâir*, I, 140, 142.

⁵⁷ Buhârî, *Kitâbu'n-nikâh*'da "Mâ yukrahu mine't-tebettül (Mekruh olan tebettül)" bâbında nakletmiştir (Fethu'l-bârî ile birlikte) IX, 96.

⁵⁸ Bak. Bağavî, *Şerhu's-sünne*, IX, 6; Aynî, *Umdetü'l-kârî*, XX, 72; Tıybî, *Şerhu't-Tıybî alâ Mişkâti'l-mesâbih*, VII, 2258.

⁵⁹ Aynî, *Umdetü'l-kârî*, XX, 72.

⁶⁰ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, III, 378, no: 15078; İbnü'l-Mübarek, *ez-Zâhid*, I, 391; Heysemî, *Mecmeu'z-zevâid*'de "Ahmed b. Hanbel, Câbir'den nakleden bir adamdan rivayet etmiştir, diğer râviler güvenilir kişilerdir" demiştir. *Mecmeu'z-zevâid*, IV, 253.

⁶¹ Yani oruç ve gece ibadeti sayesinde kişinin şehvetine sahip olacağına işaret edilmiştir (mütercim).

⁶² Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, III, 173, no: 6612; Bağavî, *Şerhu's-sünne*, IX, 6. Heysemî "Ahmed b. Hanbel ve Taberânî rivayet etmiştir ve râvileri güvenilir kişilerdir, bazı râviler tenkit edilmiştir" demiştir. *Mecmeu'z-zevâid*, IV, 253. Huseynî de Irakî'nin bu hadisin isnadının ceyyid (sahih, hasen veya ikisi arasındaki bir seviye için kullanılır*) olduğunu söylediğini, talebesi Heysemî'nin de râvilerin güvenilir kişiler olduğunu, bazısının tenkit edildiğini söylediğini ifade etmiştir. *el-Beyân ve't-ta'rîf*, II, 35. Şuayb el-Arnâvut, *Şerhu's-sünne* tahkikinde (IX, 6) şöyle demiştir: "İbn Lühey'a ezberi kötü olan biridir, fakat daha önce geçen Osman b. Maz'ûn hadisi ve Ahmed b. Hanbel'in rivayet ettiği Câbir b. Abdullah hadisi İbn Lühey'a'yı desteklemektedir. Onun senesinde meçhul bir râvi vardır." Ayrıca bak. Münâvî, *Fezvu'l-kâdir*, III, 440.

4. Abdullah b. Mes'ud (ra)'un şöyle dediği rivâyet olunmuştur: "Rasûlullah (sav) ile gazâlara çıkıyorduk ve bizim hiçbir şeyimiz yoktu.⁶³ 'Testislerimizi aldirmayalım mı?' dedik. Rasûlullah da bize bunu yasakladı, sonra kadınlarla elbise karşılığında evlenmemize bize izin verdi."⁶⁴

Delil olarak kullanılış (İstidlâl) şekli: Bu hadis, testislerin aldırılmasının yasaklandığına dair nasır ve yasak ifadesi mutlak olarak kullanıldığında haramlığı gerektirir.

5. Testislerin alınmasında insana eziyet ve (vücut yapısını*) bozma söz konusudur. Üstelik sahibini ölüme götürecektir kadar büyük bir zarar bulunmaktadır.⁶⁵

6. Testislerin alınmasında erkeklik organı işlevsiz hale getirilerek erkekliğin anlamı yok edilmektedir (iptal) (yani erkekliğin bir anlamı kalmamaktadır*). Böylece erkek kadınlara benzemektedir.⁶⁶

7. Testislerin alınmasında Allah Teâlâ'nın yarattığını değiştirme⁶⁷ söz konusudur ki bu, Rahmân'ın kullarını Şeytan'ın iğvâ etme yollarından biridir. Şevkânî (rh) "Onlara mutlaka emredeceğim, onlar da Allah'ın yarattığını değiştirecekler"⁶⁸ âyetinin tefsirinde şöyle demektedir: "Yâni onlara Allah'ın yarattığını değiştirmelerini mutlaka emredeceğim, onlar da benim emrimin gereğince değiştirecekler. Âlimler bu değiştirmenin ne olduğunda ihtilaf etmişlerdir. Bir grup onun testisleri aldirmek, gözü çıkarmak, kulakları kesmek... olduğunu söylemiştir. Bu değiştirme ile murad edilen mananın, Allah'ın insanları yarattığı fitratlarını değiştirmek olduğu da söylenmiştir. Ayetin tüm bunlara hep birden veya tek tek yorumlanmasına bir engel yoktur."⁶⁹

7. Şeriat nüfusun artırılmasına teşvik etmiştir.⁷⁰ Testislerin alınmasında ise nüfusun azaltılması söz konusudur, hatta neslin kesilmesine yol açabilir.⁷¹ Bu da haramdır.

Bu grubun testislerin alınmasını zaruret halinde câiz görmelerinin delili şer'an kabul edilen "Zaruretlar yasakları mubah kılar"⁷² kuralıdır. Ve zaruret halinde

⁶³ Hadisin bazı rivayetlerinde açıkça ifade edildiği üzere "hiçbir şeyimiz yoktu" ifadesi "hanımlarımız yoktu, yanımızda değildi" anlamındadır (mütercim).

⁶⁴ Buhârî, *Kitâbu'n-nikâh'* da "Mâ yukrahu mine't-tebettül (Mekruh olan tebettül)" bâbında nakletmiştir (Fethu'l-bârî ile birlikte) IX, 97. Müslim *Kitâbu'n-nikâh'* da "Nikâhu'l-mut'a ve beyânu ennehü übâha sümme nûsiha... (Mut'a nikâhu ve önce mubah kılınıp sonra neshedildiğinin... beyânı)" bâbında nakletmiştir, II, 1022, no: 1404.

⁶⁵ Bak. Askalânî, *Fethu'l-bârî*, IX, 97.

⁶⁶ Bak. Askalânî, *Fethu'l-bârî*, IX, 97.

⁶⁷ Bak. Kurtubî, *el-Câmi' li ahkâmî'l-Kur'âni'l-Kerim*, III, 268; Askalânî, *Fethu'l-bârî*, IX, 97.

⁶⁸ Nisâ, 4/119.

⁶⁹ Şevkânî, *Fethu'l-kadîr*, I, 517.

⁷⁰ Nüfusun artırılmasına teşvik eden naslardan bazıları şunlardır: Enes b. Mâlik (ra)'in şöyle dediği rivâyet edilmiştir: "Rasûlullah (sav) bize evlenmemizi emreder, tebettülü şiddetli bir şekilde yasakları ve 'Doğurgan ve sevgi dolu kadınlarla evlenen, çünkü kıyamet günü ben diğer peygamberlere sizin çokluğunuzla övüneceğim' derdi." İbn Hibbân, *Sahîh*, IX, 338, no: 4027; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, III, 158, no: 12634; Taberânî, *el-Mu'cemü'l-evsat*, V, 207, no: 5099; Beyhakî, *es-Sünenü'l-kübrâ*, VII, 81, no: 13254. Heysemî "Bu hadisi Ahmed b. Hanbel ve *el-Mu'cemü'l-evsat'* ta Taberânî, Hafs b. Ömer – Enes tarikıyla rivayet etmişlerdir. Onu İbn Ebî Hâtim de zikretmiş, ondan da bir grup rivâyet etmiştir. Diğer râvileri sahih hadisin râvilerinin özelliklerini taşımaktadır." demiştir. *Mecmeu'z-zevâid*, IV, 252.

⁷¹ Bak. Askalânî, *Fethu'l-bârî*, IX, 97.

testislerin alınmasında iki zarardan büyük olanı yani canı kaybetmeyi önlemek ve savmak için daha hafif olanı işlemek⁷³ söz konusudur ve bu câizdir.

B. RAHİM VE YUMURTALIKLAR ALINARAK GEBELİĞİ ÖNLEMENİN HÜKMÜ

Bana görünen o ki –Allah daha iyi bilir- her iki metodun yani rahim ve yumurtalıklar alınarak gebeliği önleme metodlarının hükmü de testislerin alınmasının hükmüyle aynıdır. Çünkü hepsinde üreme organının çıkarılması ve izâle edilmesi söz konusudur, dolayısıyla hepsinde hüküm birdir, farklı değildir.

C. TA'KİM EDEREK HAMİLELİĞİ ÖNLEMENİN HÜKMÜ

Daha önce belirtildiği üzere ta'kîm, gebeliği kalıcı olarak engellemek için bu sırada kullanılan modern metotlardan biridir. Testisleri çıkarıp almaktan farklıdır. Çünkü ta'kîm erkekte iki döl kanalı veya kadında rahim kanalları (kordonlar*) kesilerek yapılır, testislerin alınması ameliyatındaki gibi rahim alınmaz. Onun için ta'kîmden sonra da hormonal salgılama kanda devam eder, vücutta görevini en iyi şekilde yerine getirir. Ayrıca ta'kîm cinsel istek veya isteğe karşılık verme kaybına sebep olmaz, aksine bu istek ve isteğe cevap verme daha çok artar. Bunların hiçbiri testislerin alınmasında söz konusu değildir.

Önceki fakihler (rh.a) üremeyi kesmeye ve gebeliği engellemeye yönelik teşebbüslerin hükmü hakkında görüş beyan etmişlerdir. Çağdaş fakihler ve araştırmacılar da bu meseleyi incelemişlerdir. Hepsinin kitaplarından tespit edebildiğim kadarıyla bu meseleyle ilgili üç farklı görüş bulunmaktadır.

Birinci görüş: Gebeliği kalıcı olarak engelleyen şeyleri kullanmak mutlak olarak câiz değildir, fakat zaruret hali bunun dışındadır. Hanefî mezhebinin zâhir görüşü,⁷⁴ Mâlikî⁷⁵ ve Şâfiî⁷⁶ mezhebinin her birinin görüşü ve Hanbelîlere⁷⁷ göre mezhep görüşü bu şekildedir. Suudi Arabistan Krallığı Büyük Âlimler Heyeti⁷⁸ ve Ezher Fetvâ Komisyonu⁷⁹ da bu yönde fetvâ vermiştir. Mekke-i Mükerrreme'deki

⁷² Bak. Hamevî, *Ğamzû uyûni'l-besâir*, I, 275; Zerkeşî, *el-Mensûr fi'l-kavâid*, II, 317; Suyûtî, *el-Eşbâh ve'n-nezâir*, I, 140.

⁷³ İbn Nüceym, *el-Eşbâh ve'n-nezâir*, s. 89.

⁷⁴ Çünkü Hanefîler insanın testislerinin alınmasının câiz olmadığını ifade etmişlerdir, testislerin alınması ise üremeyi kalıcı engelleyen engellerdendir. Gebeliği kalıcı engelleyen diğer şeyler de ona kıyas edilir. Bak. Zeyleî, *Tebyînü'l-hakâik*, VI, 31; Tûrî, *Tekmilâtü'l-Bahri'r-râik*, VIII, 234; Şeyhizâde Dâmâd Efendi, *Mecmeu'l-enhür*, IV, 222-223; Haskefî, *ed-Dürrü'l-müntekâ*, IV, 222; Ali el-Kârî, *Fethu bâbi'l-İnâye*, III, 22-23.

⁷⁵ Bak. Zerrûk, *Şerhu Zerrûk alâ metni'r-Risâle*, II, 414; Ğaravî, *Şerhu'l-Ğaravî alâ metni'r-Risâle*, II, 414; İbn Mühennâ en-Nefrâvî, *el-Fevâkihü'd-Devvânî*, I, 183; Adevî, *Hâşiyetü'l-Adevî alâ şerhi'l-Huraşî*, I, 204; Uleyş, *Fethu'l-aliyyi'l-Mâlik*, I, 399-400.

⁷⁶ Bak. Şirbînî, *Muĝni'l-muhtâc*, IV, 216; İbn Hacer el-Heytemî, *Tuhfetü'l-muhtâc*, VIII, 241; Remlî, *Nihâyetü'l-muhtâc*, VIII, 443; Kalyûbî, *Hâşiyetü Kalyûbî alâ Şerhi'l-Mahallî*, III, 206; Remlî el-Kebîr, *Hâşiyetü'r-Remlî alâ Esne'l-metâlib*, III, 107; Şirvânî, *Hâşiyetü'l-Şirvânî alâ Tuhfetü'l-muhtâc*, VIII, 241; Dimyâtî, *İlânetü'l-tâlibîn*, III, 256; Cemel, *Hâşiyetü'l-Cemel alâ şerhi'l-Menhec*, IV, 117; Buceyrimî, *Hâşiyetü'l-Buceyrimî alâ şerhi'l-Menhec*, III, 322; Sübramlisî, *Hâşiyetü'l-Şübramlisî alâ Nihâyetü'l-muhtâc*, VIII, 443.

⁷⁷ Bak. *el-İnsâf*, I, 383; İbn Neccâr el-Futûhî, *Meûnetü Üli'n-nühâ*, I, 492; Mer'î b. Yusuf, *Ğâyetü'l-müntehâ*, I, 88; Buhûtî, *Keşşâfu'l-kına'*, I, 208; Ba'î, *er-Ravzu'n-nediyy*, s. 57; Buhûtî, *Dekâiku Üli'n-nühâ*, I, 116; Ruhaybânî, *Metâlibü Üli'n-nühâ*, I, 268; İbn Kayyimî'l-Cevziyye, *Bedâiu'l-fevâid*, IV, 80.

⁷⁸ Bak. *Mecelletü Mecmeu'l-Fikhi'l-İslâmî*, sy. 5, I, 238.

⁷⁹ Bak. *Mecelletü Mecmeu'l-Fikhi'l-İslâmî*, sy. 5, I, 156, 609, 623; Tarîkî, *Tanzimü'n-nesli ve mevkifü'l-şer'iati'l-İslâmiyye minh*, s. 84; Biranşâvî, *Tanzimü'l-üsra*, s. 121.

İslâm Fıkıhı Akademisi (Mecmeu'l-Fıkhi'l-İslâmî)⁸⁰ ve aynı şekilde İslâmî Araştırmalar Akademisi (Mecmeu'l-Buhûsî'l-İslâmiyye)⁸¹ hicrî 1385 senesinde bu yönde karar almıştır. İslâmî Fıkıh Âlimleri 06.06.1410'da Cakarta'daki toplantısından sonra ta'kîmin haram olduğuna dair bir karar çıkarmıştır.⁸² Semâhatü's-şeyh Muhammed b. İbrahim Âlişşeyh⁸³ ve Semâhatü's-şeyh Abdülaziz b. Abdullah b. Bâz⁸⁴ ve Faziletü's-şeyh Muhammed Ebû Zehra⁸⁵ da ta'kîmin haram olduğuna fetvâ vermişlerdir.⁸⁶

İkinci görüş: Gebeliği kalıcı engelleyen şeylerin kullanımı mutlak olarak câizdir. Bu da Hanbelîlerdeki bir görüştür.⁸⁷

Üçüncü görüş: Evlenme imkânı bulamayan kişinin gebeliği kalıcı engelleyen şeyleri kullanması câizdir. Muhammed el-Bağavî⁸⁸ ve Hattâbî'nin⁸⁹ sözlerinin zâhirinden anlaşılan budur.

Deliller:

Birinci Görüşün Delilleri:

Bu görüş sahipleri savundukları görüşe delil olarak testislerin alınması konusunda daha önce zikredilen delilleri kullanmışlardır. Ta'kîmin testislerin alınmasına benzediğini, aralarında fark bulunmadığını,⁹⁰ herbirinin üremenin kalıcı olarak önlenmesi anlamına geldiğini ve dolayısıyla haram olduğunu söylemişlerdir.

Bu görüşün iki farklı şeyi birbirine kıyas etmek (kıyas mea'l-fârik) demek olduğu gerekçesiyle ona karşı çıkmıştır. Çünkü ta'kîm, cinsel isteğe zarar vermemekte, testislerin alınmasındaki gibi kişinin vücuduna veya sosyal yönüne zarar verici şeylere yol açmamaktadır.⁹¹ Bu itiraza iki yönden cevap verilebilir:

Birincisi, ifade edilen şey doğru değildir. Ta'kîm de erkeklerde ve kadınlarda olumsuz etkiler bırakmaktadır. O da insanı psikolojik ve cismânî olarak yıpratmakta, ta'kîm edilen kadınları kompleksli ve gergin hale getirmektedir. Ta'kîm

⁸⁰ Bak. *Karârâtü'l-Mecmei'l-Fıkhi'l-İslâmî bi Mekkete'l-Mükerrreme*, s. 57-58; *Mecelletü Mecmei'l-Fıkhi'l-İslâmî*, sy. 5, I, 240.

⁸¹ Bak. *Mecelletü'l-Fıkhi'l-İslâmî*, sy. 5, I, 246-247.

⁸² Bak. *Tarîkî, Tanzîmü'n-nesli ve mevkifü's-şerîati'l-İslâmiyye minh*, s. 84.

⁸³ Bak. *el-Fetâva'l-müteallika bi't-tıbbi ve ahkâmî'l-merzâ*, I, 307. (Metinde dipnotta eserin adı "*el-Fetâva'l-müteallika bi't-tıbbi ve ahkâmî'r-rukâ*" olarak, fakat kaynakçada "*el-Fetâva'l-müteallika bi't-tıbbi ve ahkâmî'l-merzâ*" olarak zikredilmiştir. Eserin kendisine ulaşarak kontrol edilmiş ve dipnot tashih edilmiştir. Mütercim)

⁸⁴ Bak. *el-Fetâva'l-câmia li'l-mer'eti'l-müslime*, II, 553-554.

⁸⁵ Bak. Ebû Zehra, *Tanzîmü'l-üsra ve tanzîmü'n-nesl*, s. 109.

⁸⁶ Malezya Müftü Yardımcısı el-Hâc Abdülcelîl İbnü'l-Hâc, Malezya Terengganu Müftüsü Şeyh Yusuf b. Ali ez-Zevâvî, Mustafa Sibâi ve Ma'rûf ed-Devâlîbi de bu kanaattedir. Bak. *Mecelletü Mecmei'l-Fıkhi'l-İslâmî*, sy. 5, I, 238-241; Ahmed Şevket eş-Şetiy, *Nazarât fi'l-verâse ve'l-cenîn*, s. 264-265.

⁸⁷ Bu görüş, şehveti kesmek için kâfûr içmeye ve spermin (nutfe) (rahimden*) düşürülmesinin câiz oluşuna kıyas yapılarak ileri sürülmüştür. Bak. Buhûtî, *Keşşâfu'l-kıma'*, I, 218. Çağdaş (araştırmacılardan*) bazıları da bu görüştür. Bak. *Mecelletü Mecmei'l-Fıkhi'l-İslâmî*, sy. 5, I, 611.

⁸⁸ Bak. Bağavî, *Şerhu's-sünne*, IX, 6; Askalânî, *Fethu'l-bârî*, IX, 92; Kınnevî, *Fethu'l-allâm li şerhi Bulûğu'l-merâm*, II, 87. Şerhu's-sünne'de Bağavî "Bu hadiste evlenme imkânı bulamayan kimsenin şehvetini (bâe) kesmek için ilaçla tedavi olmasının câiz olduğuna delil vardır" demiştir.

⁸⁹ Bak. Hattâbî, *Meâlimü's-sünen*, III, 4; Askalânî, *Fethu'l-bârî*, IX, 91.

⁹⁰ Bak. *Tarîkî, Tanzîmü'n-nesli ve mevkifü's-şerîati'l-İslâmiyye minh*, s. 72 vd.; Ümmüğülsüm, *Kazıyyetü tahdidi'n-nesl fi's-Şerîati'l-İslâmiyye*, s. 143 vd.

⁹¹ Bak. *Mecelletü Mecmei'l-Fıkhi'l-İslâmî*, sy. 5, I, 611.

yapılan kimseler çoluk çocuk, gebelik ve doğumla ilgili her konuşmayı duyduklarında çok fazla etkilenmekteler. Bu da zamanla cinsel hayatlarında çalkantılara sebep olmakta, bâriz olarak cinsel soğukluğa yakalanmaktalar ve bundan acı duymaktalar; günâhkârlık, eksiklik ve kadınlığının tam olmadığı hissine kapılmaktalar. Çünkü onlar ebedî olarak çocuk sahibi olmaktan mahrum olmuşlardır.⁹²

Ta'kîm yapmakta böylesine büyük zararlar olunca ve sonrasında çocuk sahibi olmaktan mahrum kalmanın dışında kayda değer bir fayda bulunmayınca şüphesiz ta'kîm haram olmaktadır. Çünkü "zararları/kötülükleri savmak, faydalar kazanmaktan önceliklidir (Def'i mefâsid, celb-i menâfiden evlâdır)."⁹³ Bu ilke kendisinde faydalar bulunan hususlarda geçerlidir; ta'kîmde olduğu gibi kendisinde kesin zararlardan ve hayalî faydalardan başka bir şey bulunmayan hususlarda nasıl olur (siz düşünün*)?⁹⁴

İkincisi, ta'kîm yapmakta vücutta testislerin alınmasındaki gibi bir bozulma olmamaktadır, fakat her ikisi de üremeyi kesmekte ortak özelliكتedir. Testislerin haram kılınmasının hikmetlerinden biri de budur. Onun için ta'kîm de testislerin alınması gibi haramdır, aralarında fark yoktur. İbn Hacer el-Askalânî (rh.) "Onların (sahâbenin) testisleri aldirmaktan alikonulmasındaki hikmet, kâfirlerle cihâdın devam etmesi için nüfusu artırma isteğidir. Aksi halde testisleri aldirmaya izin verilseydi belki de sahâbe peş peşe testislerini aldirmaya kalkacak, nüfus artışı (nesil) kesilecek, bu sebeple Müslümanlar azalacak ve kâfirler çoğalacaktı. Böyle bir durumun oluşması ise Hz. Muhammed (sav)'in peygamber olarak gönderilmesindeki maksada ters düşecekti." demiştir.⁹⁵

Zaruret halinde gebeliği kalıcı önlemenin câiz olması ise "zaruret halinde haramların mubah olacağına" ilişkin şer'an kabul edilen anlayışa dayanmaktadır. Bu anlayışın delillerinden bazıları şunlardır: 1. "Allah, yemek zorunda kaldıklarınız dışında size neleri haram kıldığını tek tek açıklamıştır" âyeti.⁹⁶ 2. Meşhur "Zaruretler, yasakları mübâh hâle getirir" fıkıh kuralı.⁹⁷

Bu görüş sahiplerinin gebeliği kalıcı olarak önlemeyi câiz hale getiren zaruret hallerine verdikleri örneklerden bazıları şunlardır:

⁹² Bak. Fâhûrî, *Tanzîmü'l-haml bi'l-vesâilü'l-ilmîyyeti'l-hadîse*, s. 215.

⁹³ Bak. İbn Nüceym, *el-Eşbâh ve'n-nezâir*, s. 90.

⁹⁴ Dr. Alexis Carrel der ki: "Bu günlerde bile insanın düşüncesi olgunlaşmadı, kadının hayatında doğurma görevinin öneminin tam olarak farkına varmadı. Kadının rekor düzeydeki mükemmelliğinden dolayı bu görevini yapmasının yeri doldurulamaz. Kadınları bozarak doğurmaktan ve çocuk bakmaktan uzaklaştırmak hiçbir akıllının yapmaya teşebbüs etmeyeceği derecede kötü bir ahmaklıktır."

Psikoloji doktoru Adult Schwarz der ki: "Bu araştırmayla ilgili hususlardan biri de kadın vücudunun büyük oranda sadece gebelik ve doğurma görevi için yaratılmış olmasıdır. Kadın, akıl ve vücut sisteminden dolayı sahip olduğu bu esas görevini gerçekleştirmekten engellenirse çöküntünün, yerinmenin ve birçok psikolojik sorunların kurbanı haline gelir. Aksi olursa (yani doğurma görevini gerçekleştirirse*) anne olunca yeni bir güzellik ve ruhî bir zarafet bulur, bazen karşılaşılabileceği çöküntü ve zaafiyet ile çocuk doğurup emzirmesi sayesinde baş eder." Mevdûdî, *Hareketü tahdîdî'n-nesl*, s. 72.

⁹⁵ Askalânî, *Fethu'l-bârî*, IX, 97.

⁹⁶ En'âm 6/119.

⁹⁷ Bak. Hamevî, *Çamzû uyûnî'l-besâir*, I, 275; Zerkeşî, *el-Mensûr fi'l-kavâid*, II, 317; Suyûtî, *el-Eşbâh ve'n-nezâir*, I, 140.

1. Kadının doğum yapmasında kesin risk bulunduğunun güvenilir doktorlarca ifade edilmesi,⁹⁸
2. Kalp veya damarlarda gebe kalmaya izin vermeyen tehlikeli hastalıkların bulunduğunun uzmanlarda tespit edilmiş olması,⁹⁹
3. Hamile kalmasının kadının hayatı için risk oluşturacak şekilde böbreklerde kronik hastalıkların ve yüksek tansiyon bulunması,¹⁰⁰
4. Kalıtsal veya akıl hastalıklarının bulunup uzmanlarca bunların cenine geçeceğinin tespit edilmesi,¹⁰¹
5. Gebeliğe karşı engel teşkil eden alveol hava keseciklerinin şişmesi ve duvarlarının yırtılması (amfizem), akciğer yetmezliği gibi solunum yolu hastalıkları.¹⁰²

İkinci Görüşün Delilleri:

Bu görüş sahipleri savundukları görüşe delil olarak aşağıdaki delilleri kullanmışlardır:

1. Abdullah b. Mes'ud (ra)'dan şöyle dediği rivayet edilmiştir: "Biz, Rasûlullah (sav) ile birlikte yaşayan ve hiçbir şey bulamayan gençlerdik. Rasûlullah (sav) bize 'Ey Gençler Topluluğu! Kimin evlenme imkânı varsa evlensin. Çünkü evlilik gözü (haramlara*) daha iyi kapatır, edep yerini (haramlardan*) daha iyi korur. Kimin evlenme imkânı yoksa oruç tutsun, çünkü oruç onun için vicâ (testislerin burulması, iğdiş edilmesi) yerine geçer' dedi."¹⁰³

2. Abdullah b. Amr (ra)'dan şöyle dediği rivayet edilmiştir: "Bir adam Rasûlullah (sav)'a geldi ve 'Yâ Rasûlallah! Testislerimi aldırma bana izin ver.' dedi. Rasûlullah (sav) 'Ümmetimin testislerini aldırması, oruç ve gece ibadettir' buyurdu."¹⁰⁴

Zikredilen iki hadis ile şöyle delil getirilmiştir: Rasûlullah (sav) evlenme imkânı bulamayan kişiye oruç tutmasını emretmiştir. Çünkü oruç şehveti kesmektedir, öyleyse şehveti kesen her ilaç (devâ) ona kıyas edilebilir.¹⁰⁵

Söz konusu istidlâl şekli tartışılabilir. Bu hadiste, ileri sürülen şeye açık bir delâlet yoktur.¹⁰⁶ Şehveti ilaçlarla kesmeyi oruçla kesmeye kıyas yapmak ise

⁹⁸ Bak. Ümmügülsûm, *Kazıyyetü tahdîdî'n-nesl fi'ş-şerîati'l-İslâmîyye*, s. 146.

⁹⁹ Bak. Fâhûrî, *Tanzîmü'l-haml bi'l-vesâil-i-ilmiyyeti'l-hadîse*, s. 216.

¹⁰⁰ Bak. Fâhûrî, *Tanzîmü'l-haml bi'l-vesâil-i-ilmiyyeti'l-hadîse*, s. 216; Bâz, *Siyâse ve vesâil-ü tahdîdî'n-nesl fi'l-mâzî ve'l-hâdir*, s. 375.

¹⁰¹ Bak. Fâhûrî, *Tanzîmü'l-haml bi'l-vesâil-i-ilmiyyeti'l-hadîse*, s. 216; Ümmügülsûm, *Kazıyyetü tahdîdî'n-nesl fi'ş-şerîati'l-İslâmîyye*, s. 146.

¹⁰² Bak. Bâz, *Siyâse ve vesâil-ü tahdîdî'n-nesl fi'l-mâzî ve'l-hâdir*, s. 375.

¹⁰³ Buhârî ve Müslim'in ittifak ettikleri bir hadistir. Buhârî, *Kitâbu'n-nikâh*'da "Bâbu men lem yestetü' el-bâete fe'l-yesum (Evlenme imkânı olmayan oruç tutsun)" bâbında nakletmiştir (*Fethu'l-bârî* ile birlikte) IX, 89, 90. Müslim *Kitâbu'n-nikâh*'da "İstihbâbu'n-nikâh li men tâkat nefsihü ileyh ve vecede mü'neh, ve'ş-tiğâli men aceze anî'l-müen bi's-savm (Evlenmek arzu edip ona imkân bulanın evlenmesinin, imkân bulamayanın ise oruç ile meşgul olmasının müstehap olması)" bâbında nakletmiştir, II, 1019, no: 1400.

¹⁰⁴ Bak. dipn. 60, 61 (mütercim).

¹⁰⁵ Bak. Bağavî, *Şerhu's-sünne*, IX, 6; Hattâbî, *Meâlimü's-sünen*, III, 4.

¹⁰⁶ İbn Hacer (rh.) ve diğerleri bu görüş sahiplerinin sözlerini "şehveti geçici (muvakkaten) olarak kesen" şeylerle kayıtlamak gerektiğini söyleyerek onların eksikliklerini ifade etmişlerdir. Onun için İbn Hacer el-Askalânî, *Fethu'l-bârî* (IX, 92)'de şöyle demiştir: "(Şehveti kesmek için ilaçla tedavi olmanın câiz oluşunu ileri

benzemeyen iki şeyi bir birine kıyas etmektir (kıyas mea'l-fârik). Çünkü oruç, Allah'ın kişiye lütufta bulunana ve evlenme imkânı bulana kadar geçici olarak şehveti kesmektedir. İlaçlarla şehveti kesmek ise kalıcı olarak kesmektir, bunlar birbirinden farklı şeylerdir.

Üçüncü Görüşün Delilleri:

Üçüncü görüş sahipleri ileri sürdükleri görüşlere şunları delil olarak getirmişlerdir:

1. Üreme (istilâd) imkânını muhafaza etmek şer'an vâcip değildir. Böyle olunca da gebelik imkânını tamamen yok etmenin câiz oluşuna bir engel yoktur.¹⁰⁷

Bu görüş tartışılabilir. İleri sürülen bu görüş, herkesçe benimsenen bir görüş değildir, aksine üreme imkânını muhafaza etmek şer'an vâciptir. Testislerin alınmasının haram kılınması ve Şâriin nüfusun artırılması için teşvikte bulunması bunun açık delillerindedir.

2. Doğurarak üreme imkânını muhafaza etmek kadının (zevce) haklarından biri değildir. Kadının hakkı olmadığına göre, kalıcı olarak gebe bırakma imkânını yok etmesi kocanın hakkıdır.¹⁰⁸

Doğurarak üreme imkânını muhafaza etmenin kadının bir hakkı olmadığı görüşü benimsenen bir görüş olmadığı ve aksine onun önemli haklarından birisi olduğu için ikinci delil de tartışılabilir. Onun bir hakkı olduğuna Hz. Ömer (ra.)'dan rivayet edilen şu olay delâlet etmektedir: Hz. Ömer bir adama bazı zekât mallarını toplama görevi vermişti. Adam kısır olduğu halde bir kadınla evlendi. Ömer ona "Kısır olduğuna ona söyledin mi?" diye sordu. Adam "Hayır" deyince, Ömer "Git ve kadına bildir, sonra da onu (evliliğe devam edip etmemekte*) muhayyer bırak" dedi.¹⁰⁹

3. Evlenmekten kaçınmak şer'an câizdir. Gebeliği kalıcı olarak engelleyici şeyleri yapmak da bunun gibidir. Çünkü hepsi doğumun olmaması için tutulan bir yoldur, aralarında fark yoktur.¹¹⁰

Bu görüş üç yönden tartışılabilir:

Birincisi, evlilikten kaçınmak hiçbir şekilde câiz değildir. Bilindiği gibi evlenmeyle ilgili duruma göre beş teklifi hüküm söz konusu olabilir.¹¹¹ Kalıcı olarak gebeliği engelleyici şeyleri yapmayı evlilikten kaçınmaya kıyas etmek kıyas mea'l-fârikdir.

süren Hattâbî ve benzerlerinin sözlerini*) şehveti kökten kesmeksizin dindiren ilaçlara yormak gerekir. Çünkü insan daha sonra evlenme imkânı bulabilir ve şehveti kalmadığı için evlenemeyeceğinden pişman olabilir. Şâfiî açıkça şehvetin kâfür ve benzerleri ile kırılmaması gerektiğini belirtmiştir. Bu konudaki delil ise erkeklik uzvunun kesilmesinin ve testislerin alınmasının yasak oluşunda âlimlerin ittifak etmiş olmalarıdır. Bu anlama gelen şehveti tamamen kökten keserek tedâvî olmak da bu hükme dahil edilir." Ayrıca bak. Kınnevcî, *Fethu'l-allâm li şerhi Bulûğu'l-merâm*, II, 87.

¹⁰⁷ Bak. *Mecelletü Mecmei'l-Fıkhî'l-İslâmî*, sy. 5, I, 610.

¹⁰⁸ Bak. *Mecelletü Mecmei'l-Fıkhî'l-İslâmî*, sy. 5, I, 610.

¹⁰⁹ Abdürrezzâk, *Musannef*, VI, 162, no: 10346; Said b. Mansur, *Sünen*, II, 81, no: 2021.

¹¹⁰ Bak. *Mecelletü Mecmei'l-Fıkhî'l-İslâmî*, sy. 5, I, 610.

¹¹¹ Evlenmediği takdirde zinâyâ düşme teklisesi bulunan kişinin evlenmesi vâcip, bu tehlike olmamakla birlikte evlenmek isteği (cinsel arzusu) bulunanın evlenmesi sünnet ve mendûp, böyle bir arzusu bulunmayanın evlenmesi mübâh, evlendiği takdirde eşine zulüm etme ihtimali bulunanın evlenmesi mekruh veya haram olarak nitelendirilmektedir (mütercim).

İkincisi, evlilikten kaçınmakta başkasına zarar verme söz konusu değildir. Gebeliği kalıcı olarak önleyen şeyleri yapmakta ise başkasına hatta kişinin kendine de zarar vermesi söz konusu olabilir.

Üçüncüsü, evlilikten kaçınan kimsenin üremesi asla beklenmez. Evlenen kimsenin ise çocuğunun olması beklenir. Hatta evlenmenin meşru kılınmasının en önemli hikmetlerinden biri neslin (üremenin) çoğaltılmasıdır. O halde nasıl olur da mazeretsiz olarak kasten üreme kesilebilir?

4. Cinsel ilişkiden sonra spermin dışarı boşaltılmasına (azil) kıyas yapılır;¹¹² her ikisinin de ortak yönü gebeliğin meydana gelmesini engelleyici olmaları olduğundan spermin dışarı boşaltılması nasıl câiz ise gebeliği kalıcı olarak engelleyici şeyler yapmak da câizdir.

Bu delil de tartışılabilir. Azlin ve gebeliği kalıcı önleyici şeyleri yapmanın her ne kadar gebeliği önleyici olmaları açısından ortak noktaları bulunsa da azil geçici bir engel, diğeri ise kalıcı bir engel olduğundan aralarında fark vardır. Azil yapıldığında bile bazen gebelik oluşmaktadır, diğesinde ise gebeliğin oluşması çok nâdirdir. Hâl böyle olunca birini diğesine kıyas etmek, farklı şeyleri birbirine kıyas etmek (kıyas mea'l-fârik) demektir.

5. Şehveti kesmek için kâfûr içmeye kıyas yapılır; kocanın cinsel ilişki arzusunu kesmesi için kâfûr içmesi nasıl câiz ise gebeliği kalıcı önlemek de câizdir.¹¹³

Bu delil tartışılabilir. Kâfûr içmek geçici olarak şehveti keser, içmeyi bırakınca şehveti geri gelir ve çocuk yapma arayışında bulunma imkânına kavuşur. Gebeliği kalıcı olarak engelleyen şeyler ise çocuk yapmayı kalıcı olarak engeller. Hâl böyleyken birini diğesine kıyas yapmak doğru olmaz.

6. Gebeliği kalıcı engelleyici şeyleri yapmanın haram olduğuna hükmeden kesin ve açık bir delil yoktur.¹¹⁴

Bu delil tartışılabilir. Testislerin alınmasını yasaklayan rivayetler, neslin kesilmesine yol açan her şeyin haram olduğu hususunda açıktır. Alimlerin (rh.a) anladığı da budur.¹¹⁵

7. Spermin (nutfe) (rahimden*) atılmasına kıyas yapılır.¹¹⁶ Spermin atılması için ilaç içmek câiz olduğu gibi burada gebeliği kalıcı olarak engelleyen şeylerin alınması da câizdir, hatta öncelikli olarak câizdir. Çünkü gebeliği kalıcı olarak engelleyen şeylerin yapılması aslen (daha baştan*) gebeliği engellemektir. Spermin düşürülmesinde ise cinayet işlemiş olma ihtimali bulunmaktadır.

Aslın hükmü (spermin rahimden atılmasının hükmü*) herkeşçe kabul edilen bir hüküm (müselleme) olmadığından bu delil tartışılabilir. Çünkü spermin düşürülmesini haram gören âlimler vardır.¹¹⁷

TERCİH

¹¹² Bak. *Mecelletü Mecmei'l-Fikhi'l-İslâmî*, sy. 5, I, 610.

¹¹³ Bak. Buhûti, *Keşşâfu'l-kma'*, I, 218.

¹¹⁴ Bak. *Mecelletü Mecmei'l-Fikhi'l-İslâmî*, sy. 5, I, 612.

¹¹⁵ Örnek, Askalâni, *Fethu'l-bârî*, IX, 92; San'ânî, *Sübülü's-selâm*, III, 212; Kınnevci, *Fethu'l-allâm*, II, 87.

¹¹⁶ Bak. Buhûti, *Keşşâfu'l-kma'*, I, 218.

¹¹⁷ Bak. Şübramlisî, *Hâşiyetü's-Şübramlisî alâ Nihâyeti'l-muhtâc*, VI, 182; Buhûti, *Keşşâfu'l-kma'*, I, 220.

Konuyla ilgili görüşleri, her birinin delillerini, delillerin tartışmalarını ve verilen cevapları sunduktan sonra, bana göre -Allah daha iyi bilir- gebeliği kalıcı olarak önleyen şeylerin kullanımının mutlak olarak câiz olmadığını söyleyen ve bundan zaruret hâlini hariç tutan birinci görüş tercihe şayan görünmektedir. Bunun iki sebebi vardır: 1. Birinci görüşü ileri sürenlerin delilleri daha kuvvetli ve muteberdir. 2. Muhaliflerinin sundukları delillere verilen cevaplar daha muteber ve sağlamdır.

Burada, bu görüş sahiplerinin gebeliği kalıcı önlemenin mubah olduğu zaruret haline verdikleri örneklerin bir kısmının gebeliği kalıcı önlemeyi mubah kılacak kadar zaruret hali sayılıp sayılmaları açısından tartışılabilir olduğuna işaret etmek isterim. Bu iş, uzmanların işi. Ne zaman gebeliği kalıcı bir şekilde önlemek için zaruret bulunduğuna hükmederlerse onların görüşleriyle ve beyanlarıyla amel edilir.

Gebeliği geçici engelleyici şeylerin kullanımı mümkün olur ve bununla maksat hâsıl olursa onları kullanmak gerekir, bu durumda zaruret bulunmadığı için kalıcı olarak engellemeye başvurmak haramdır. Çünkü daha hafif zararı (gebeliği geçici olarak engellemek) işleyerek daha büyük zararı (gebeliği kalıcı olarak engellemek) def etmek mümkündür¹¹⁸ ve bu metoda başvurmak gerekir. Allah daha iyi bilir. Allah, Peygamber'i Muhammed'e, ailesine ve ashabına salât ve selam etsin.

KAYNAKLAR

Abdüllatîf Yâsîn, *Tanzîmü'l-üsra*, Basım yayın hakları yazara aittir.

Adevî, Ali b. Ahmed es-Saidî, *Hâşiyetü'l-Adevî alâ şerhi'l-Huraşî bi hâmişi şerhi'l-Huraşî*, Dâru'l-fıkr li't-tibâa ve'n-neşr, Beyrut.

Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, Müessesetü Kurtuba, Mısır.

Ahmed Şevket eş-Şetîy, *Nazarât fi'l-Verâset ve'l-Cenîn ve'l-Hidâc ve Tahsînî'n-Nesi ve'l-Veled ve'z-Zevâc*, Matbaatü Câmîati Dimeşk, 1383/1963.

Ali el-Kârî, Nûreddîn Ebu'l-Hasan Ali b. Sultan Muhammed el-Kârî el-Herevî, *Fethu bâbi'l-Înâye* bi şerhi'n-Nikâye, 1. bs., Şeriketü Dâri'l-Erkam b. Ebi'l-Erkam li't-tibâa ve'n-neşr, Beyrut 1418/1997.

Askalânî, İbn Hacer Ebu'l-Fazl Şihâbüddîn Ahmed b. Ali, *Fethu'l-bârî şerhu Sahîhi'l-Buhârî*, el-Matbaatü'l-behiyyeti'l-Mısriyye, Mısır 1348.

Aynî, Ebû Muhammed Bedruddîn Mahmud b. Ahmed, *Umdetü'l-kârî şerhu Sahîhi'l-Buhârî*, Dâru'l-fıkr, Beyrut.

Ba'li, Ahmed b. Abdullah b. Ahmed, *er-Ravzu'n-nediy şerhu Kâfi'l-mübtedî*, el-Matbaatü's-selefiyye ve mektebuhâ.

Ba'li, Ebû Abdullah Şemsüddîn Muhammed b. Ebi'l-Feth, *el-Mutli' alâ evvâbi'l-Muknî'*, el-Mektebü'l-İslâmî, Beyrut 1401/1981.

Bağavî, Ebû Muhammed el-Huseyin b. Mes'ûd el-Ferrâ, *Şerhu's-sünne* (thk. Zühayr Çavuş, Şuayb el-Arnaut), 1. bs., el-Mektebü'l-İslâmî, Beyrut-Dimeşk 1400/1980.

¹¹⁸ "Daha büyük zararı def etmek için daha hafif zarar işlenir" kuralı için bak. İbnü'l-Vekîl, *el-Eşbâh ve'n-nezâir*, s. 160; Bâz, Selim Rüstem, *Şerhu'l-Mecelle*, s. 31.

Bâz, Muhammed Ali, *Siyâse ve vesâil-ü tahdîdî'n-nesl fi'l-mâzî ve'l-hâzır*, 1. bs., el-Asru'l-hadîs li'n-neşr ve't-tevzi', Beyrut 1412/1991.

Bâz, Selim Rüstem b. İlyâs, *Şerhu'l-Mecelle*, 3. bs., Dâru'ihyâi't-türâsî'l-Arabî, Beyrut.

Beyhakî, Ebû Bekr Ahmed b. el-Hüseyn b. Ali, *es-Sünenü'l-kübrâ* (thk. Muhammed Abdülkâdir Atâ), Mektebetü dâri'l-Bâz, Mekke 1414/1994.

Biraşâvî, Abdüsseyyîd, *Tanzîmü'l-üsra*, Dâru'l-fikri'l-Arabî, 1966.

Buceyrimî, Süleyman b. Muhammed b. Ömer, *Hâşiyetü'l-Buceyrimî alâ şerhi Menheci't-tullâb el-Müsemmah "et-Tecrîd li nefi'l-abîd"*, Dâru'l-fikr, Dâru sâdır, Beyrut.

Buhârî, Ebû Abdullah Muhammed b. İsmâil el-Cu'fî, *Sahîh* (Fethu'l-bârî ile birlikte), el-Matbaatü'l-behiyyeti'l-Mısriyye, Mısır 1348.

Buhûtî, Mansûr b. Yunus b. İdrîs, *Keşşâfu'l-kına' an metni'l-İkna'*, Âlemü'l-kütüb, Beyrut.

Buhûtî, Mansûr b. Yusuf b. İbris, *Dekâiku Üli'n-nühâ li şerhi'l-Müntehâ*, Dâru'l-fikr.

Cemel, Süleyman b. Ömer b. Mansûr el-Uceylî el-Ezherî, *Hâşiyetü'l-Cemel alâ şerhi Menheci't-tullâb el-müsemmah "Fütühâtü'l-Vehhâb bi tevzihi Şerhi Menheci't-tullâb"*, Dâru'l-fikr li't-tibâa ve'n-neşr.

Chatrine Shine, *Ruvvâdü't-tib (trc. M. İsa)*, Mektebetü'n-nehda el-Mısriyye, Kahire 1962.

Dimyâtî, Ebû Bekr İbnü's-Seyyid Muhammed Şetâ, *İlanetü't-tâlibîn alâ halli elfâzi Fethi'l-muîn bi şerhi Gurratî'l-ayn* (thk. Muhammed Hâmid el-Fakî) 2. bs., Dâru'ihyâi't-türâsî'l-Arabî, Müessesetü't-târihi'l-Arabî, Beyrut 1356/1983.

Ebû Zehra, Muhammed, *Tanzîmü'l-üsra ve tanzîmü'n-nesl*, 1. bs., Dâru'l-fikri'l-Arabî, 1396/1976.

ed-Delîlü't-tıbbî li'l-mer'e mâ yecibü en ta'rifehü küllü imrae: Delîl tıbbî ve ictimâî (Heyet) (Arapçaya çeviren: Kâmil Mecîd Seâde), el-Mektebetü'l-Mısriyye, Sayda-Beyrut 1985.

el-Fetâva'l-câmia li'l-mer'eti'l-müslime (Cem ve tertip. Vezzân, Emîn b. Yahyâ), 1. bs., Dâru'l-kâsım li'n-neşr, Riyad 1419.

el-Fetâva'l-müteallika bi't-tıbbi ve ahkâmi'l-merzâ (İşrâf. Sâlih b. Fevzân el-Fevzân), 1. bs., el-Müeyyid li'n-neşri ve't-tevzi', Riyad 1424.

Ensârî, Ebû Abdullah Muhammed, *Şerhu Hudûd-i İbn Arafê*, Dâru'l-ğarbi'l-İslâmî, 1993.

Ensârî, Zekeriyâ b. Muhammed, *el-Ğuraru'l-behiyye fi şerhi Manzûmeti'l-behçeti'l-verdiyye*, 1. bs., Dâru'l-kütübî'l-ilmîyye, Beyrut 1418/1997.

Fâhûrî, Şapiro (Shapiro), *Tanzîmü'l-haml bi'l-vesâilil-ilmîyyeti'l-hadîse*, 6. bs., Dâru'l-ilm li'l-melâyîn, Beyrut 1984.

Firûzâbâdî, Mecdüddîn Muhammed b. Yakup, *el-Kâmûsü'l-muhît* (thk. Mektebü tahkîki't-türâs fi Müessesetü'r-risâle), 2. bs., Müessesetü'r-risâle, Beyrut 1426/2005.

Ğaravî, Kâsım b. İsa İbn Nâcî et-Tenûhî, *Şerhu Kâsım el-Ğaravî alâ metni'r-Risâle (Zerrûk'un şerhiyle birlikte)*, Dâru'l-fikr, 1402/1982.

- Hamevî, Ahmed b. Muhammed, *Ğamzü uyûni'l-besâir fi şerhi'l-Eşbâh ve'n-nezâir*, Dâru'l-kütübî'l-ilmîyye, Beyrut.
- Haskefî, Alâüddîn Muhammed b. Ali b. Muhammed el-Hısnî, *ed-Dürrü'l-müntekâ fi şerhi'l-Mültekâ (Mecmeu'l-enhür ile birlikte)*, 1. bs., Dâru'l-kütübî'l-ilmîyye, Beyrut 1419/1998.
- Hattâbî, Hamed b. Muhammed el-Bustî, *Meâlimü's-sünen mea muhtasarı Sünen-i Ebî Dâvûd ve Tehzîbi Sünen-i Ebî Dâvûd* (thk. Ahmed Muhammed Şâkir, Muhammed el-Fakî'), Dâru'l-ma'rife li't-tibâa ve'n-neşr, Beyrut.
- Heysemî, Ali b. Ebî Bekir, *Mecmeu'z-zevâid ve menbe'l-fevâid, Dâru'r-reyyân li't-türâs, Kâhire - Dâru'l-kitâbî'l-Arabî, Beyrut 1407.*
- İbn Hacer el-Heytemî, Ahmed, *Tuhfetü'l-muhtâc bi hâmişi havâşi eş-Şirvânî ve İbn Kâsım el-İbâdî, Dâru Sâdır, Beyrut.*
- İbn Hibbân, Ebû Hâtım Muhammed, *Sahîh* (thk. Şuayb el-Arnâvut), 2. bs., Müessesetü'r-risâle, Beyrut 1414/1993.
- İbn Kayyimi'l-Cevziyye, Ebû Abdullah Muhammed b. Ebî Bekr ed-Dimeşkî, *Bedâiu'l-fevâid* (thk. Ma'rûf Mustafa Zerrik, Muhammed Vehbî Süleyman, Ali Abdülhamid Baltacı), 1. bs., Dâru'l-hayr li't-tibâa ve'n-neşr, Beyrut 1414/1994.
- İbn Mühennâ en-Nefrâvî, Ahmed b. Ğuneym b. Sâlim, *el-Fevâkihü'd-Devvânî alâ Risâleti İbn Zeyd el-Kayrevânî*, 1. bs., Dâru'l-kütübî'l-ilmîyye, Beyrut 1418/1997.
- İbn Neccâr el-Futûhî, Takıyyüddîn Muhammed b. Ahmed, *Meûnetü Üli'n-nühâ şerhu'l-Müntehâ* (thk. Abdülmelik b. Abdullah b. Düheys), 1. bs., Dâru Hızır li't-tibâa ve'n-neşr, Beyrut 1416/1995.
- İbn Nuceym, Zeynüddîn b. İbrahîm, *el-Eşbâh ve'n-nezâir*, Dâru'l-kütübî'l-ilmîyye, Beyrut.
- İbnü'l-Vekîl, Sadreddîn Muhammed b. Ömer, *el-Eşbâh ve'n-nezâir* (thk. Ahmed b. Muhammed el-Ankarî, Âdil b. Abdullah eş-Şüveh), (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İmam Muhammed b. Suud İslam Üniversitesi, 1404-1405.
- Kalyûbî, Şihâbüddîn, *Hâşiyetü Kalyûbî alâ Şerhi Celâeddin el-Mahallî alâ Minhâcî't-tâlibîn* (Hâşiyetü Umeyre ile birlikte), Dâru İhyâi'l-kütübî'l-Arabiyye, Mısır.
- Karârâtü'l-Mecmeu'l-Fıkhî'l-İslâmî bi Mekkete'l-Mükerreme*, ed-Devrât mine'l-ülâ ile's-sâdisete aşera, el-karârât mine'l-evvel ile'l-hâmis ve't-tis'în (1398-1422).
- Kâsım Sâra, *Mu'cem akademya et-tıbbî el-cedîd* (ing. – arab.), Akademya, Beyrut.
- Kınnevci, Ebu'l-Hayr Nûrulhasen Hân b. Sıddık Hasan el-Huseynî el-Buhârî, *Fethu'l-allâm li şerhi Bulûğu'l-merâm* (nşr. Muhammed Sultan en-Nemengânî), el-Mektebetü'l-ilmîyye, Medine.
- Kubbânî, Sabrî, *Etfâl tahte't-taleb ve men'i'l-haml*, 31. bs., Dâru'l-ilm li'l-melâyîn, Beyrut 1986.
- Kurtubî, Ebû Abdullah Muhammed b. Ahmed el-Ensârî, *el-Câmi' li ahkâmi'l-Kur'ânî'l-Kerîm*, 1. bs., Dâru'l-fıkr li't-tibâa ve'n-neşr, Beyrut 1419/1999.
- Küleytî, Mehdî Hasen, *Ma'lûmât âmme ani'l-eşi'ati's-sîniyye ve's-tihdâmâtühâ fi'l-mecâlî't-tıbbî (broşür)*, Mecmeu's-Süleymâniye et-Tıbbî yayınları, Menâme, Mayıs 2008.
- Lebedî, Abdülazîz, *el-Kâmûsü't-tıbbî el-Arabî*, 1. bs., Dâru'l-beşîr, Ammân 1425/2005.

- Mecelletü Mecme'î'l-Fikhi'l-İslâmî*, ed-Devratü'l-hâmise el-mün'akide bi Devleti'l-Küveyt 1-6 Cemâziye'l-ülâ 1409, sy. 5, cilt 1.
- Mer'î b. Yusuf el-Hanbelî, *Çâyetü'l-müntehâ fi'l-cem'i beyne'l-İknâi ve'l-Müntehâ*, 2. bs., Menşûrâtü'l-Müessesetî's-saîdiyye, Riyad.
- Mevdûdî, Ebu'l-A'lâ, *Hareketü tahdîdî'n-nesl*, Dâru'l-fikr, Dimeşk.
- Münâvî, Muhammed Abdürraûf, *Feyzu'l-kadir şerhu'l-Câmîi's-sağîr*, Dâru'l-ma'rife, Beyrut 1391/1972.
- Müslim, Ebu'l-Huseyn Müslim b. Haccâc el-Kuşeyrî, *Sahîh* (thk. Muhammed Fuâd Abdülbâkî), Dâru ihyâi't-türâsî'l-Arabî, Beyrut.
- Remlî el-Kebîr, Ebu'l-Abbâs Ahmed b. Hamza el-Menûfî, *Hâşiyetü'r-Remlî alâ Esne'l-metâlib* (nşr. Dâru'l-kitâbî'l-İslâmî), Kâhire.
- Remlî, Şemsüddîn Muhammed b. Ebi'l-Abbâs Ahmed b. Hamza İbn Şihâbüddîn, *Nihâyetü'l-muhtâc ilâ şerhi'l-Minhâc*, Şeriketü Mektebeti ve Matbaati'l-Bâbî el-Halebî, Mısır 1386/1968.
- Ruhaybânî, Mustafa es-Suyûtî, *Metâlibü Üli'n-nühâ fi şerhi Çâyeti'l-müntehâ*, 3. bs., 1421/2000.
- San'ânî, Muhammed b. İsmâil el-Emîru'l-Yemenî, *Sübülü's-selâm şerhu Bulûği'l-merâm min cem'i edilleti'l-ahkâm*, 1. bs., Dâru'l-kütübî'l-ilmiyye, Beyrut 1408/1988.
- Suyûtî, Celâleddin Abdurrahman b. Ebî Bekr, *el-Eşbâh ve'n-nezâir* (Hazırlayan: Merkezü'd-dirâsât ve'l-buhûs bi Mektebeti Nezzâr el-Bâz), 2. bs., Mektebetü Nezzâr Mustafa el-Bâz, Mekke-i Mükerrreme-Riyad 1418/1997.
- Şengaytî, Muhammed Ahmed ed-Dâh el-Moritânî, *el-Fethu'r-rabbânî şerhun alâ nazmi Risâleti İbn Ebî Zeyd el-Kayravânî*, 1. bs., el-Mektebetü'l-asriyye, Beyrut 1426/2006.
- Şevkânî, Muhammed b. Ali b. Muhammed, *Fethu'l-Kadîr el-câmî beyne fenneyi'r-rivâyeti ve'd-dirâye min ilmi't-tefsîr*, Dâru'l-ma'rife li't-tibâa ve'n-neşr, Beyrut.
- Şeyhîzâde Dâmâd Efendi, Abdurrahman b. Muhammed b. Süleyman el-Gelibolî, *Mecmeu'l-enhür fi şerhi Mülteka'l-ebhur*, Dâru'l-kütübî'l-ilmiyye, Beyrut 1419/1998.
- Şirbînî, Abdurrahmân, *Hâşiyetü's-Şirbînî ale'l-Çureru'l-behiyye* (el-Çureru'l-behiyye ile birlikte), 1. bs., Dâru'l-kütübî'l-ilmiyye, Beyrut 1418/1997.
- Şirbînî, Şemsüddîn Muhammed b. Muhammed el-Hatîb, *Muğni'l-muhtâc ilâ ma'rifeti meânî elfâzî'l-Minhâc* (thk. Tâhâ Abdürraûf Sa'd), Dâru't-tevfîkiye li't-tibâa, Mısır.
- Şirvânî, Abdülhamîd b. Hüseyin ed-Dağistanî el-Mekkî, *Hâşiyetü's-Şirvânî alâ Tuhfetü'l-muhtâc* (Hâşiyetü İbn Kâsım el-İbâdî ile birlikte), Dâru sâdir, Beyrut.
- Şübramlisî, Ebu'z-Ziya Nureddîn Ali b. Ali, *Hâşiyetü's-Şübramlisî alâ Nihâyeti'l-muhtâc*, Şeriketü Mektebeti ve Matbaati Mustafa el-Bâbî el-Halebî ve evlâdihî, Mısır 1386/1968.
- Taberânî, Ebu'l-Kâsım Süleyman b. Ahmed, *el-Mu'cemü'l-evsat* (thk. Târik b. Avdullah b. Muhammed, Abdülmuhsin b. İbrahim el-Huseynî), Dâru'l-haremeyn, Kahire 1415.
- Tahâvî, Ebû Ca'fer Ahmed b. Muhammed b. Sellâme, *Şerhu Meânî'l-âsâr* (thk. Muhammed Zührî en-Neccâr), Matbaatü'l-envârî'l-Muhammediyye, Kâhire.

Tarıkî, Abdullah b. Abdülmuhsin, *Tanzîmü'n-nesl ve mevkıfû's-Şerîati'l-İslâmiyye minh*, 1. bs., Tüm hakları yazara aittir.

Tıybî, Şerefüddîn el-Huseyn b. Abdullah b. Muhammed, *Şerhu't-Tıybî alâ Mişkâti'l-mesâbih alâ Mişkâti'l-mesâbih el-müsemmâ bi'l-"kâşif an hakâiki's-sünen"* (thk. Abdülhamîd Hinduvânî), 1. bs., Mektebetü Nezzâr Mustafa el-Bâz, Mekke-Riyad 1417/1997.

Tûrî, Muhammed b. Huseyn, *Tekmiletü'l-Bahri'r-râik* (ofset baskı), 2. bs., Dâru'l-ma'rifet li't-tibâa ve'n-neşr, Beyrut.

Uleyş, Ebû Abdullah Muhammed Ahmed, *Fethu'l-alıyyi'l-Mâlik fi'l-fetvâ alâ mezhebi'l-İmâm Mâlik*, Dâru'l-fıkr li't-tibâa ve'n-neşr.

Ümmügülsüm bnt. Yahyâ Mustafa el-Hatîb, *Kazıyyetü tahdîdi'n-nesl fi's-Şerîati'l-İslâmiyye*, ed-Dâru's-Suûdiyye li'n-neşr ve't-tevzi'.

Zerkeşî, Bedruddîn Ebû Abdullah Muhammed b. Abdullah b. Bahadır, *el-Mensûr fi'l-kavâidi'l-fıkhıyye*, Küveyt Vakıflar Bakanlığı yayınları.

Zerrûk, Ahmed b. Muhammed el-Bernesî el-Fâsî, *Şerhu Zerrûk alâ metni'r-Risâle* (*Şerhu Kâsım el-Ğaravî ile birlikte*), Dâru'l-fıkr, 1402/1982.

Zeyleî, Fahreddîn Osman b. Ali, *Tebyînü'l-hakâik* (ofset baskı, nşr. Dâru'l-kitâbi'l-İslâmî), 2. bs., el-Matbaatü'l-kübrâ el-emîriyye, Bolak/Mısır 1313.